

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Stosunki polsko-białoruskie w końcu XX i na początku XXI wieku

Author: Tomasz Kubin

Citation style: Kubin Tomasz. (2011). Stosunki polsko-białoruskie w końcu XX i na początku XXI wieku. W: M. Stolarczyk (red.), "Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku" (S. 161-195). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Tomasz Kubin

Stosunki polsko-białoruskie w końcu XX i na początku XXI wieku

Wprowadzenie

Jednym ze wschodnich sąsiadów Polski stała się — w wyniku załamania w Europie (i na świecie) międzynarodowego ładu wykształconego po II wojnie światowej i rozpadu ZSRR — Republika Białoruś. Specyficzna sytuacja wewnętrzna tego państwa i charakter jego systemu politycznego po objęciu urzędu prezydenta państwa przez Aleksandra Łukaszenkę (w 1994 roku) — bardzo wyraźnie odmienne od tego, z czym mamy do czynienia w zdecydowanej większości państw europejskich od początku ostatniej dekady XX wieku — powodują, że także relacje Białorusi z innymi państwami należy uznać za dosyć szczególne. Specyficznie kształtują się też stosunki Polski z Białorusią.

W niniejszym artykule przedstawiono zarys relacji polsko-białoruskich w ostatnich latach XX wieku (od roku 1998)¹ oraz na początku XXI wieku. Zaprezentowano też dostępne wyniki badań opinii publicznej w Polsce we wskazanym okresie, dotyczące różnych problemów związanych z tym tematem. Próbując odpowiedzieć na pytanie: dlaczego zagadnienie relacji

¹ Rok 1998 nie stanowi jakiegś daty przełomowej w stosunkach Polski z Białorusią. Data taka została przyjęta ze względu na to, że niniejszy tekst w założeniu ma być niejako kontynuacją opracowania M. Stolarczyka na temat stosunków polsko-białoruskich w okresie wcześniejszym, tj. w latach 1992—1997. Patrz: M. Stolarczyk: *Stosunki polsko-białoruskie w okresie pozimnowojennym (niektóre aspekty)*. W: *Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych. Polityczne i ekonomiczne aspekty współpracy i integracji*. Red. B. Łomiński, M. Stolarczyk. Katowice 1998, s. 250—266.

polsko-białoruskich jest kwestią ważną i wartą podjęcia?, można wskazać kilka powodów. Po pierwsze — i najważniejsze — dlatego, że Białoruś jest bezpośrednim sąsiadem Polski. Oznacza to, że sytuacja wewnętrzna w tym kraju, jego polityka zagraniczna oraz stosunki z Białorusią mają bardzo duże znaczenie zarówno w wymiarze ogólnym — dla Polski jako państwa i jej szeroko rozumianego bezpieczeństwa, jak i w wymiarze lokalnym czy indywidualnym — dla funkcjonowania i rozwoju jednostek samorządu terytorialnego, polskich przedsiębiorstw, osób przekraczających granice i przemieszczających się po terytoriach obydwu krajów. Drugim powodem jest polska mniejszość zamieszkująca na Białorusi. Liczy ona ok. 400 tys. Polaków², dlatego bez wątpienia zadaniem polskiego państwa i jednym z celów polskiej polityki zagranicznej powinna być troska o ochronę jej interesów. Po trzecie, teraźniejszość i przyszłość relacji z Białorusią wpływają i będą wpływać na możliwość wyjaśnienia i osiągnięcia porozumienia co do różnego rodzaju problemów związanych z przeszłością, wynikających ze ścisłych i skomplikowanych powiązań Polski z Białorusią i terytoriami wchodzącymi obecnie w skład tego państwa³. Kwestia ta jest tym bardziej istotna, a jednocześnie złożona, że nie można wykluczyć tego, że jakieś ważne okoliczności historyczne nie są dziś znane i będą się pojawiać w przyszłości. Przykładem jest sprawa odkrycia w lipcu 2009 roku w Głębokiem na Białorusi grobów, w których być może znajdują się pochodzące z okresu II wojny światowej szczątki Polaków, przypuszczalnie zamordowanych przez NKWD⁴.

Uwarunkowania stosunków polsko-białoruskich po 1998 roku

Na stosunki państwa z jego otoczeniem wpływa szereg uwarunkowań (czynników) o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym. W odniesieniu do relacji Polski z Białorusią możemy więc wyróżnić uwarunkowania wewnętrzne: polskie i białoruskie, oraz wydarzenia międzynarodowe, stano-

² Źródło: <http://www.ms.gov.pl/files/Informator%20ekonomiczny%20-%20pdf/Bialorus/Bialorus%2001.pdf> (dostęp: 27 czerwca 2009).

³ Syntetyczne przedstawienie historycznego podłoża stosunków polsko-białoruskich — zob. np. B. Chmielinski: *Stowarzyszenie Polska—Białoruś w kształtowaniu polsko-białoruskich stosunków 1992—2006*. Warszawa 2006, s. 18—44; C. Żołędowski: *Białorusini i Litwini w Polsce, Polacy na Białorusi i Litwie. Uwarunkowania współczesnych stosunków między większością i mniejszościami narodowymi*. Warszawa 2003, s. 103—130.

⁴ Zob. *Mord na Polakach. Nieznane groby NKWD*. „Gazeta Wyborcza” z 22 lipca 2009, s. 1; *Ofiary NKWD. Polska żąda śledztwa*. „Gazeta Wyborcza” z 23 lipca 2009, s. 1.

wiące uwarunkowania zewnętrzne dla obu tych państw. Ze względu na szczególny charakter relacji Białorusi z zagranicą bez krótkiego zarysowania tych uwarunkowań trudno byłoby zrozumieć relacje tego kraju także z Polską. Nie aspirując oczywiście do wyczerpania tego zagadnienia w tym miejscu, zasygnalizuję jedynie najistotniejsze kwestie.

Na stosunki Polski z Białorusią od 1998 roku wpłynęły następujące uwarunkowania wewnętrzne w Polsce:

- umacnianie efektów transformacji ustrojowej zapoczątkowanej w roku 1989 — konsolidacja demokratycznego systemu politycznego oraz gospodarki wolnorynkowej, co w zasadniczy sposób wpływa także na politykę zagraniczną państwa;
- ciągłość w polskiej polityce zagranicznej jeśli chodzi o jej główne cele po roku 1989, tj. współpracę oraz ściśle i trwałe powiązanie Polski z państwami Europy Zachodniej i Stanami Zjednoczonymi oraz strukturami współpracy i integracyjnymi tych krajów; konsekwencją dążeń i wejścia Polski do NATO oraz UE było m.in. to, że stanie się ona członkiem większych struktur integracyjnych, co z jednej strony wiąże się zarówno z pewnym ograniczeniem swobody w działaniach na arenie międzynarodowej (ze względu na konieczność współpracy i solidarność w działaniach z pozostałymi członkami tych struktur), jak i oczywiście z większymi możliwościami osiągania swoich celów i ochrony interesów dzięki ich wsparciu, a z drugiej strony w kontaktach z Białorusią prowokowało takie sugestie prezydenta Łukaszenki jakoby Polska „została »podporządkowana« Zachodowi, przejawia »niesamodzielność w polityce zagranicznej« i bezkrytycznie realizuje »polecenia« ze strony NATO i UE”⁵;
- fakt, że przez pojęcie „polska polityka wschodnia” w ramach polityki zagranicznej naszego kraju nadal rozumie się przede wszystkim stosunki z Rosją i Ukrainą; Białoruś wzbudza wyraźnie mniejsze zainteresowanie, a stosunkom Polski z tym państwem przypisuje się mniejsze znaczenie⁶;
- ciągłość koncepcji polskiej polityki wobec Białorusi; w wyniku nieprzestrzegania przez Białoruś praw człowieka, zasad demokracji czy rządów prawa Polska przyjęła wobec Białorusi postawę tzw. krytycznego dialogu, polegającą na krytyce naruszeń praw człowieka, standardów demokracji i rządów prawa, ale nie zerwała całkowicie dialogu z władzami tego kraju, obniżając tylko poziom kontaktów⁷; warto również zauważyć, że pomimo

⁵ J. Książek: *Stosunki dwustronne Polski. Republika Białoruś*. W: „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2003”. Red. B. Wizimirska. Warszawa 2003, s. 319—320.

⁶ M. Stolarczyk: *Stosunki polsko-białoruskie...*, s. 250—251.

⁷ M. Menkiszak, M.A. Piotrowski: *Polska polityka wschodnia*. W: *Polityka zagraniczna RP 1989—2002*. Red. R. Kuźniar, K. Szczepanik. Warszawa 2002, s. 233; Dębski: *Stosunki polsko-białoruskie — stan obecny i perspektywy*. W: *Polska i Białoruś*. Red. A. Eberhardt, U. Ułachowicz. Warszawa 2003, s. 14.

kilkukrotnej zmiany w Polsce rządów oraz zmian na takich stanowiskach, jak prezydent, premier czy minister spraw zagranicznych, trudno stwierdzić występowanie wyraźnych różnic w koncepcjach relacji Polski z Białorusią czy radykalnych zmian w tych stosunkach; można też zauważyć, że rozpoczęty w 1994 roku⁸ (po okresie 1992—1993, kiedy to tworzone były zręby dwustronnych stosunków i podpisano szereg istotnych umów dwustronnych — patrz aneks) wraz z objęciem urzędu prezydenta Białorusi przez A. Łukaszenkę etap w stosunkach polsko-białoruskich trwa nadal.

Na relacje Białorusi z Polską od 1998 roku wpłynęły następujące uwarunkowania wewnętrzne tego państwa:

- niedemokratyczny system polityczny Białorusi oraz autorytarne sprawowanie władzy przez prezydenta Łukaszenkę; formalnie Białoruś jest republiką prezydencką, w praktyce cała władza pozostaje w rękach Łukaszenki; objął on swój urząd w roku 1994 i pełni go do dzisiaj — jest osobą najdłużej piastującą tego rodzaju stanowisko pochodzące z wyborów powszechnych w Europie; 9 września 2001 roku Łukaszenka wygrał wybory prezydenckie po raz drugi, 17 października 2004 roku odbyło się na Białorusi referendum, w wyniku którego zniesiono konstytucyjne ograniczenie czasu prezydentury na Białorusi do dwu kadencji, i 19 marca 2006 roku Łukaszenka po raz trzeci wygrał wybory prezydenckie⁹, na Białorusi w parlamencie nie ma ugrupowań opozycyjnych, opozycjoniści nie mają dostępu do instytucji państwowych i mediów, te zaś są w pełni kontrolowane przez władze; w okresie rządów Łukaszenki zaginęło kilku opozycyjnych polityków i dziennikarzy, a sprawy ich zaginięcia nie zostały do dziś wyjaśnione¹⁰; odbywające się na Białorusi wybory parlamentarne czy prezydenckie oceniane są przez UE, OBWE, Radę Europy czy ONZ jako niespełniające standardów demokratycznych¹¹;
- słabość, wewnętrzne rozbieżności i skłócenie białoruskiej opozycji¹²; opozycję tworzy wiele małych partii, które nie są w stanie wyłonić żadnego

⁸ M. Stolarczyk: *Stosunki polsko-białoruskie...*, s. 255.

⁹ Łukaszenka zdobył 83% głosów przy 90% frekwencji. Zob. *Kalendarium 1989—2007. W: Okrąg Koszykowa*. Red. J. Borkowicz, J. Cichocki, K. Pełczyńska-Nałęcz. Warszawa 2007, s. 371.

¹⁰ Szerzej na temat systemu politycznego Białorusi zob. T. Kubin: *Ewolucja systemu politycznego Białorusi po rozpadzie ZSRR w kontekście przejścia do demokracji*. W: *Demokracja, liberalizm, społeczeństwo obywatelskie. Doktryna i myśl polityczna*. Red. W. Kaute, współpr. P. Świercz. Katowice 2004, s. 307—330.

¹¹ Wybrane rezolucje i raporty dotyczące Białorusi, przygotowane przez Ośrodek Studiów Wschodnich zob. http://osw.waw.pl/files/raport_bialorus.pdf (dostęp: 1 sierpnia 2009).

¹² Szerzej na ten temat zob. np. R. Czachor: *Białoruskie środowiska opozycyjne w dyskursie nad przyszłością Białorusi — zarys problemu*. W: *Białoruś — Polska. Przyszłości i teraźniejszość*. Red. M. Wolański, G. Tokarz. Wrocław [b.r.w.], s. 119—131.

- wyrazistego polityka; program opozycji to „raczej zbiór haseł, miłych dla uszu decydentów amerykańskich czy zachodnioeuropejskich przyznających granty, niż wyraz myśli politycznej, mającej w perspektywie doprowadzić do przekształcenia Białorusi w europejskie państwo”¹³; istotnym wydarzeniem, które mogło być zwiastunem zmiany tego stanu rzeczy, było to, że przed wyborami prezydenckimi w 2006 roku znacznej części białoruskiej opozycji udało się porozumieć i wystawić wspólnego kandydata, którym był Aleksander Milinkiewicz; oprócz niego jako kandydat opozycyjny startował Aleksander Kazulin; jednak po okresie konsolidacji w czasie wyborów z 2006 roku białoruska opozycja znów się podzieliła i skonfliktowała¹⁴;
- koncepcje i działania w ramach polityki zagranicznej Białorusi; o ile w okresie przed rokiem 1994 Białoruś deklarowała chęć zacieśniania współpracy z Zachodem oraz aspirowała do członkostwa w Radzie Europy, a nawet we Wspólnotach Europejskich¹⁵, o tyle po objęciu urzędu prezydenta przez A. Łukaszenkę („Białoruś za czasów jego prezydentury zmieniła deklarowane wcześniej priorytety i zasady polityki wewnętrznej i zagranicznej tak radykalnie, jak żaden z krajów b. ZSRR”¹⁶), w tym także przez większą część okresu po 1998 roku, wysiłki białoruskiej polityki zagranicznej koncentrowały się przede wszystkim na dążeniach do jak najściślejszej współpracy i integracji z Rosją; według niezależnych ośrodków badania opinii publicznej z Mińska, poparcie dla zjednoczenia z Rosją wśród Białorusinów „przeważnie przekracza 50%, [...] przeciwników jest około 20%”¹⁷; poza kontaktami z Rosją Białoruś podtrzymuje w miarę aktywne stosunki z takimi krajami, jak Iran, Wenezuela czy Kuba;

¹³ A. Gil: *Perspektywy rozwoju sytuacji politycznej na Białorusi*. W: *Polityka zagraniczna Polski. Unia Europejska, Stany Zjednoczone, sąsiedzi*. Red. J. Czaputowicz. Warszawa 2008, s. 370.

¹⁴ K. Kłyśiński, A. Wierzbowska-Miazga: *Zmiany w białoruskich elitach politycznych, gospodarce i społeczeństwie. Pozory i rzeczywistość*. W: „Prace OSW”. Nr 30. Warszawa 2009, s. 32—36. Źródło http://osw.waw.pl/files/PRACE_30.pdf (dostęp: 27 czerwca 2009).

¹⁵ M. Palmowski: *Stosunki polsko-białoruskie*. W: „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1992”. Red. B. Wizimirska. Warszawa 1994, s. 146—147.

¹⁶ M. Ziółkowski: *Stosunki z Białorusią*. W: „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 1997”. Red. B. Wizimirska. Warszawa 1997, s. 159. Warto dodać, że jeszcze w 1995 roku, kiedy A. Łukaszenka gościł w Brukseli przy okazji podpisania przez Białoruś i Unię Europejską Porozumienia o partnerstwie i współpracy (6 marca 1995 roku), prezydent Białorusi nie wykluczył w przyszłości przystąpienia swojego kraju do UE. A. Tichamirau: *Integracja białorusko-rosyjska i jej wpływ na rozwój stosunków Białorusi i Unii Europejskiej*. W: *Polska i Białoruś...*, s. 51.

¹⁷ C. Żołędowski: *Białorusini i Litwini...*, s. 238. Szerzej na temat stosunku białoruskiego społeczeństwa do integracji z Rosją zob. O. Buchowiec: *Stan i perspektywy integracji Republiki Białoruś i Federacji Rosyjskiej w oczach przeciętnego Białorusina*. W: *Białoruś: trudna droga do demokracji*. Red. M. Iwanow. Wrocław 2006, s. 105—118.

- zahamowanie reform wolnorynkowych w białoruskiej gospodarce; w przeciwieństwie do większości byłych państw socjalistycznych, Białoruś po okresie „chaotycznych” przekształceń z lat 1991—1994 zdecydowała się odbudować główne instytucje i mechanizmy gospodarki centralnie planowanej; stosunkowo dobrze jak na warunki białoruskie wynagradzane są: policja, wojsko, wymiar sprawiedliwości, kadra kierownicza w przedsiębiorstwach oraz pracownicy 20 firm, których towary stanowią ok. 60—65% eksportu Białorusi; razem daje to ok. 250—300 tys. gospodarstw domowych (z ok. 3,8 mln), osiągających relatywnie wysokie dochody i będących beneficjentami obecnego systemu¹⁸;
- stan świadomości białoruskiego społeczeństwa¹⁹; bardzo niski poziom jego tożsamości narodowej oraz brak na Białorusi społeczeństwa obywatelskiego; dosyć powszechne są w tym kontekście opinie w rodzaju: „nie należy wiązać jakichkolwiek nadziei na wytworzenie chociażby zaczynu społeczeństwa obywatelskiego. Obywateli Białorusi nie łączy żadna szersza idea”²⁰, a zdarzają się nawet takie, jak słowa działacza Białoruskiego Frontu Narodowego Olega Trojanowskiego: „[...] tu nie ma narodu, jest ciemna masa, która dba jedynie o to, żeby mieć kiełbasę”²¹; warto jednak przytoczyć także opinię trochę bardziej zniuansowaną — byłej ambasador RP na Białorusi²² Elżbiety Smułkowej: „[...] polskie media w ostatnich latach podtrzymują na ogół stereotypowy obraz społeczeństwa białoruskiego jako biernego, silnie zsowietyzowanego i nieukształtowanego narodo. Żadnemu z tych określeń całkowicie zaprzeczyć nie można. [...] Aktualny stan białoruskiego społeczeństwa jest jednak znacznie bardziej złożony i wszyscy, którzy się bliżej z Białorusią zetknęli, wiedzą, że jest ono pod wieloma względami zróżnicowane i jako całość nie mieści się w powyższej trójprzymiotnikowej charakterystyce”²³.

¹⁸ J. Romanchuk: *Reform package for Belarus: How to narrow competitiveness gap*. W: *Region Morza Bałtyckiego i Białoruś — czynniki konkurencyjności*. Red. E. Teichmann. Warszawa 2007, s. 309—312.

¹⁹ Szerzej na temat różnych aspektów stanu świadomości społeczeństwa na Białorusi zob. m.in.: M. Karp: *Białoruska ucieczka od wolności*. „Gazeta Wyborcza” z 26—27 i 28 lipca 1997; J. Konieczna: *Białoruś 2005 — próba diagnozy społecznej*. W: *Okręt Koszykowa...*, s. 131—144.

²⁰ A. Gil: *Perspektywy rozwoju...*, s. 368.

²¹ J. Wilczak: *Zimna wojna domowa*. „Polityka” 1995, 29 kwietnia.

²² Nazwiska szefów polskich przedstawicielstw na Białorusi oraz białoruskich w Polsce po 1992 roku zob. w: *Stosunki dyplomatyczne Polski. Informator*. T. 1: *Europa 1918—2006*. Red. K. Szczepanik, A. Herman-Łukasik, B. Janicka. Warszawa 2007, s. 48—49.

²³ E. Smułkowa: *Różne aspekty postrzegania współczesnej Białorusi*. W: *Polska — Białoruś. Problemy sąsiedztwa*. Red. H. Chałupczak, E. Michalik. Lublin 2005, s. 14—15. Zob. też opinie kilkudziesięciu białoruskich polityków, intelektualistów, dzienni-

Na relacje polsko-białoruskie po 1998 roku oddziaływały następujące uwarunkowania międzynarodowe:

- dynamika zmian w stosunkach Białorusi z Rosją oraz ich wpływ na politykę zagraniczną Białorusi wobec państw Zachodu, w tym także wobec Polski; 2 kwietnia 1996 roku podpisano porozumienie o „Stowarzyszeniu Rosji i Białorusi”²⁴, dokładnie w rocznicę tego porozumienia — 2 kwietnia 1997 roku podpisano układ o utworzeniu „Związku Białorusi i Rosji”²⁵, zaś 8 grudnia 1999 roku podpisano w Moskwie układ o utworzeniu „Państwa Związkowego”, mającego stanowić kontynuację Związku Białorusi i Rosji²⁶; po objęciu urzędu prezydenta Rosji przez Władimira Putina początkowo podjęto próby rzeczywistych, a nie tylko deklaracyjnych działań integracyjnych (w 2000 roku zawarto porozumienie o wprowadzeniu od 2005 roku wspólnej waluty — rubla rosyjskiego — i utworzeniu wspólnego ośrodka emitującego tę walutę oraz rozpoczęto prace nad dokumentem o charakterze konstytucji); Putin zaproponował też trzy warianty dalszej integracji Rosji i Białorusi, które zostały przez Białoruś odrzucone²⁷; nastąpiła wówczas „dotkliwa dla Mińska weryfikacja relacji na linii Mińsk—Moskwa; głoszona w odniesieniu do Zachodu Putinowska zasada ekonomizacji polityki zagranicznej znalazła odzwierciedlenie w stosunkach z Białorusią i tworzeniu ZBiR”²⁸; ostatecznie więc działania na rzecz zacieśnienia związków Białorusi z Rosją nie zakończyły się powodzeniem; znacznej części zawartych pomiędzy Białorusią a Rosją porozumień nie udało się zrealizować, gdyż w dużej mierze przyjmowane były „na użytek propagandowy”²⁹; wskazywana w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku „przeważająca opcja powrotu [Białorusi — T.K.] do rosyjskiej macierzy”³⁰ nie ziściła się, a Białoruś pozostaje samodzielnym państwem;
- polityka państw Unii Europejskiej oraz Stanów Zjednoczonych wobec Białorusi; ze względu na sytuację wewnętrzną — niedemokratyczny system polityczny Białorusi oraz gospodarkę z wyraźnie dominującym

karzy na temat tożsamości narodowej Białorusinów: *Belarus: Neither Europe, nor Russia. Opinions of Belarusian elites*. Eds. V. Bulhakau, A. Komorowska. Warsaw 2006, s. 111—136.

²⁴ „Rocznik Strategiczny 1996/97”. Warszawa 1997, s. 164.

²⁵ „Rocznik Strategiczny 1997/98”. Warszawa 1998, s. 153—154.

²⁶ „Rocznik Strategiczny 1999/2000”. Warszawa 2000, s. 182.

²⁷ W. Konończuk: *Trudny „sojusznik”. Białoruś w polityce Rosji*. Warszawa 2008, s. 9. Źródło http://osw.waw.pl/files/PRACE_28.pdf (dostęp: 27 czerwca 2009).

²⁸ J. Książek: *Stosunki dwustronne...*, s. 321.

²⁹ A. Eberhardt: *Integracja białorusko-rosyjska a stosunki Białorusi z Unią Europejską*. W: *Polska i Białoruś...*, s. 43.

³⁰ J. Stefanowicz: *Priorytety polskiej polityki zagranicznej w stosunkach z sąsiadami w latach dziewięćdziesiątych*. W: *Polska i jej sąsiedzi...*, s. 68.

sektorem państwowym z jednej strony oraz stabilność sytuacji w tym kraju, jego stosunkowo peryferyjne położenie (patrząc z punktu widzenia państw zachodnioeuropejskich), bardzo niski poziom wymiany gospodarczej z Europą Zachodnią z drugiej strony — Białoruś jest krajem, o którym można chyba powiedzieć, że nie wzbudza dużego zainteresowania wśród państw innych niż jego najbliżsi sąsiedzi; poza tym wydaje się, że ze względu na położenie Białorusi oraz jej politykę mającą na celu zacieśnienie współpracy z Rosją, Białoruś bardzo często postrzegana była jako kraj pozostający w strefie wpływów Rosji; z czasem, w reakcji na działania reżimu Łukaszenki, Białoruś zaczęła być wręcz izolowana przez inne państwa; w 1993 roku Białoruś złożyła wniosek o członkostwo w Radzie Europy, jednak po wydarzeniach z lat 1996—1997 Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy zawiesiło status parlamentu Białorusi jako specjalnego gościa w tej instytucji; wniosek Białorusi o członkostwo w Radzie Europy pozostaje zamrożony; także ze względu na sytuację wewnętrzną na Białorusi, wynegocjowane i podpisane w 1995 roku przez UE i Białoruś Porozumienie o Partnerstwie i Współpracy, mające stanowić podstawy wzajemnych relacji, nie weszło w życie;

- wejście Polski, wraz z Czechami i Węgrami do NATO w 1999 roku, a następnie kolejne rozszerzenia Sojuszu o inne państwa Europy Środkowej i Wschodniej, w tym także o sąsiadującą z Białorusią Litwę (w 2004 roku ponadto o Łotwę, Estonię, Słowację, Słowenię, Rumunię i Bułgarię a w 2009 roku o Albanię i Chorwację);
- wejście Polski, wraz z dziewięcioma innymi państwami, przede wszystkim z regionu Europy Środkowej i Wschodniej (Litwa, Łotwa, Estonia, Czechy, Słowacja, Węgry, Słowenia oraz Malta i Cypr) do Unii Europejskiej w 2004 roku; w 2007 roku do UE przyjęte zostały Rumunia i Bułgaria.

Zarys stosunków Polski z Białorusią od 1998 roku w płaszczyźnie politycznej

Przechodząc do przedstawienia najważniejszych wydarzeń w stosunkach Polski z Białorusią od 1998 roku, należy zwrócić uwagę na fakt, że w związku z takimi wydarzeniami na Białorusi, jak referendum w sprawie zmian w konstytucji tego państwa (listopad 1996), wybory parlamentarne (październik 2000) oraz wybory prezydenckie (wrzesień 2001), oficjalne międzypaństwowe stosunki dwustronne Polski z Białorusią utrzymywane są tylko na poziomie

międzyresortowym, mającym rozwiązać ważne dla obydwu państw kwestie o charakterze technicznym, dotyczące współpracy gospodarczej, transgranicznej, ochrony środowiska, oświaty, kultury itp. Jak wspomniano, polityka taka określana jest mianem „krytycznego dialogu” i polega z jednej strony na piętnowaniu naruszeń zasad demokracji, praw człowieka, rządów prawa, a z drugiej na utrzymywaniu kontaktów na stosunkowo niskim szczeblu dla rozwiązywania doraźnych spraw. W rezultacie intensywność kontaktów Polski z Białorusią na szczeblu międzypaństwowym jest zdecydowanie najniższa w porównaniu z intensywnością kontaktów z pozostałymi sąsiadami Polski. Do spotkań ministrów spraw zagranicznych Polski i Białorusi dochodziło najczęściej przy okazji spotkań wielostronnych. Rzadkość kontaktów na szczeblu szefów państw i rządów oddaje chociażby to, że od nawiązania stosunków dyplomatycznych w 1992 roku takich dwustronnych spotkań odbyło się zaledwie osiem, z tego ostatnim było spotkanie premierów Włodzimierza Cimoszewicza i Michaiła Czyhira na pograniczu polsko-białoruskim 21 września 1996 roku. Ostatnie spotkanie na szczeblu szefów państw to wizyta Aleksandra Kwaśniewskiego na Białorusi 30 marca 1996 roku³¹. W interesującym nas okresie po 1998 roku nie doszło więc do żadnego spotkania prezydentów lub premierów Polski i Białorusi, co — biorąc pod uwagę fakt sąsiedzowania tych państw — niewątpliwie we współczesnej Europie nie jest czymś naturalnym. Warto dodać, że Białoruś, w stosunkach nie tylko z Polską, ale także z innymi państwami środkowoeuropejskimi, UE i NATO, próbowała podnieść szczebel kontaktów³². Polska i Białoruś nie współpracowały w ostatnich latach również na arenie międzynarodowej w wymiarze wielostronnym, na forach organizacji międzynarodowych, nie występowały wspólnie z jakimiś inicjatywami dyplomatycznymi itp.

Pierwszym znaczącym wydarzeniem w stosunkach polsko-białoruskich w interesującym nas okresie była sprawa zamieszkiwanego przez zagranicznych dyplomatów (także z Polski) osiedla „Drozd” w Mińsku. W czerwcu 1998 roku władze białoruskie pod pretekstem przeprowadzenia na osiedlu remontu nakazały dyplomatom opuszczenie domów. W reakcji na to, rządy państw dotkniętych takimi działaniami władz białoruskich odwołały swoich ambasadorów z Mińska „na konsultacje”. Sprawa rezydencji dyplomatów na osiedlu „Drozd” została rozwiązana dopiero w styczniu 1999 roku i do Mińska powrócił polski ambasador (a także ambasadorowie państw UE; w lipcu 1999 roku powrócił ambasador USA). W reakcji na działania władz

³¹ B. Janicka (oprac.): *Kalendarium ważniejszych wydarzeń w stosunkach dwustronnych z państwami sąsiednimi*. W: *Polska i jej sąsiedzi w latach 1918—2006 (kalendarium wydarzeń, dorobek traktatowy, zakres współpracy przygranicznej)*. Red. K. Szczepanik. Warszawa 2007, s. 53—54.

³² M.A. Piotrowski: *Stosunki dwustronne Polski. Białoruś*. W: „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2001”. Red. B. Wizimirska. Warszawa 2001, s. 238.

Białorusi UE i USA wprowadziły sankcje (polegające na zakazie wjazdu na teren państw UE i USA białoruskich urzędników), które zniesiono w lutym 1999 roku. Polska (a także Litwa i Łotwa), choć również potępiła Mińsk za działania w związku z osiedlem dyplomatów, nie przyłączyła się do tych sankcji³³.

Kolejna sprawa w relacjach polsko-białoruskich, o której warto wspomnieć, związana jest z dążeniem i wejściem Polski do NATO. Białoruś od 1994 roku krytykowała koncepcję rozszerzenia NATO na wschód³⁴, postulując utworzenie w Europie Środkowej i Wschodniej strefy bezatomowej. Stąd też dołączenie do NATO w 1999 roku Polski, Czech i Węgier zostało przez Białoruś ocenione „bardzo krytycznie”. Po tym wydarzeniu przed polskimi placówkami na Białorusi zorganizowano demonstracje i pikety³⁵. Użycie siły militarnej przez NATO krótko po rozszerzeniu — w kwietniu 1999 roku — przeciwko byłej Jugosławii spotkało się ze zdecydowanym potępieniem ze strony Białorusi. Alaksandr Łukaszenka odwiedził nawet Belgrad, gdzie proponował przyłączenie Jugosławii do Związku Białorusi i Rosji. Pomysł ten spotkał się z życzliwym przyjęciem przez prezydenta Jugosławii Slobodana Miloszevicia, lecz nie udało się go oczywiście zrealizować. Zdecydowany sprzeciw Białorusi wobec akcji NATO w byłej Jugosławii miał charakter tylko werbalny; Białoruś nie podjęła żadnych konkretnych działań przeciwko NATO czy jego państwom członkowskim w związku z interwencją Sojuszu³⁶.

Wybory prezydenckie na Białorusi z września 2001 roku nie zostały przez Polskę uznane za wolne i demokratyczne, a ich wyniki za uczciwe i wiarygodne. Prezydent RP Aleksander Kwaśniewski stwierdził, że Polska „będzie prowadzić politykę nieizolowania Białorusi i podtrzymywania kontaktów gospodarczych na różnych szczeblach”³⁷. Na zorganizowaną w Warszawie 6 listopada 2001 roku, w związku z atakami terrorystycznymi na USA 11 września 2001 roku, konferencję nt. zwalczania terroryzmu Polska zaprosiła Białoruś. W charakterze obserwatora wziął w niej udział Urał Łatypow, szef administracji prezydenta Łukaszenki³⁸. Kilka tygodni później, na szczycie Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (3—4 grudnia 2001 roku) w Bukareszcie, podczas spotkania ze swym odpowiednikiem ze strony Biało-

³³ M. Menkiszak, M.A. Piotrowski: *Polska polityka...*, s. 236; M. Krzysztofiowicz: *Wpływ rozszerzenia Unii Europejskiej na stosunki polsko-białoruskie*. W: *Polska i Białoruś...*, s. 30.

³⁴ M. Menkiszak, M.A. Piotrowski: *Polska polityka...*, s. 228.

³⁵ J. Stankiewicz: *Stosunki z Białorusią*. W: „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2000”. Red. B. Wizimirska. Warszawa 2000, s. 194.

³⁶ Ibidem.

³⁷ M.A. Piotrowski: *Stosunki dwustronne Polski. Republika Białoruś*. W: „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2002”. Red. B. Wizimirska. Warszawa 2002, s. 304.

³⁸ Ibidem.

rusi szef polskiego MSZ Włodzimierz Cimoszewicz powiedział, że bez spełnienia przez Białoruś takich warunków, jak przestrzeganie standardów demokratycznych, zezwolenie na działalność opozycji i opozycyjnych mediów oraz wyjaśnienie losu osób zaginionych, przywódcy Białorusi nie mogą liczyć na „dopuszczenie ich na europejskie salony”³⁹. Kolejnym potwierdzeniem takiego stanowiska Polski było wydane przez MSZ 9 kwietnia 2002 roku oświadczenie „w sprawie niedemokratycznych praktyk władz Białorusi zmierzających do ograniczenia wolności słowa w tym kraju”⁴⁰.

W listopadzie 2002 roku 14 państw UE (z wyjątkiem Portugalii, która organizowała w grudniu 2002 roku konferencję ministrów państw OBWE i obawiała się jej storpedowania przez przedstawicieli Białorusi) w reakcji na usunięcie przez władze białoruskie wszystkich zagranicznych przedstawicieli OBWE z Mińska przyjęły sankcje polegające na zakazie wjazdu do tych państw UE (później do tych działań dołączyły także USA) przez najwyższych przedstawicieli Białorusi, z prezydentem Łukaszenką na czele. Oprócz prezydenta Białorusi restrykcje te dotyczyły także szefa Kancelarii Prezydenta Białorusi, premiera oraz ministrów: spraw zagranicznych, wewnętrznych, obrony i sprawiedliwości. Chociaż Polska podzielała przesłanki, dla których kraje UE podjęły tak zdecydowane kroki, to jednak nie przyłączyła się do tych sankcji⁴¹. Bez wątpienia decyzję taką — podjętą w momencie, w którym na finiszu były negocjacje akcesyjne Polski do UE (zakończyły się w grudniu 2002 roku), należy uznać za znaczący gest Polski wobec Białorusi. Został on zauważony przez Białoruś i pozytywnie przyjęty — rzecznik MSZ Białorusi stwierdził w odniesieniu do decyzji Polski, że „to była rozumna decyzja. Tak właśnie postępują sąsiedzi. MSZ Białorusi pozytywnie ocenia decyzję strony polskiej i w należyty sposób ją doceni”⁴².

Wejście Polski do UE, a następnie do strefy Schengen (21 grudnia 2007 roku; kontrole na lotniczych przejściach granicznych zniesiono 30 marca 2008 roku) wiązało się m.in. z koniecznością zmiany dotychczasowych przepisów regulujących zasady przekraczania granic ze wschodnimi sąsiadami, w tym także z Białorusią. 26 sierpnia 2003 roku podpisana została w Mińsku umowa o ruchu osobowym⁴³, która zaczęła być stosowana 1 października 2003 roku. Wprowadzała ona zasadniczo obowiązek posiadania, oprócz dokumentów podróży, także wiz dla obywateli obu państw wjeżdżających, wyjeżdżających, przebywających i podróżujących tranzytem przez teryto-

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ *Stosunki dyplomatyczne Polski...*, s. 50.

⁴¹ J. Książek: *Stosunki dwustronne Polski...*, s. 319.

⁴² Ibidem.

⁴³ *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białorusi o ruchu osobowym podpisana w Mińsku 26 sierpnia 2003 r.* „Monitor Polski” 2003, Nr 49, poz. 754.

rium państwa drugiej strony, z wyjątkiem szczególnych przypadków przewidzianych w umowie (art. 1). Aby nieco złagodzić dolegliwość posiadania wizy, oba państwa zgodziły się na obniżenie do poziomu 50% opłaty za wydanie wizy dla osób podróżujących w celu utrzymania kontaktów rodzinnych (art. 16). Wymienione w art. 18 umowy grupy osób mogły otrzymać wizę bezpłatnie.

W związku z wejściem Polski do strefy Schengen 20 grudnia 2007 roku zawarto nową umowę⁴⁴, na mocy której (art. 21 ust. 2) 21 grudnia 2007 roku przestała obowiązywać umowa z sierpnia 2003 roku. W rezultacie, aktualnie obowiązują dla obywateli innych państw (pomijając cele tranzytu) jednolite wizy Schengen oraz wizy narodowe, uprawniające do pobytu tylko na terytorium Polski. Umowa z grudnia 2007 roku nie przewiduje obniżonych opłat za wizy dla podróżujących, aby utrzymać kontakty rodzinne, tak jak to było wcześniej.

Zawarte w wymienionych umowach zmiany dotyczące ruchu osobowego między Polską a Białorusią, spośród których najważniejsza polega na wprowadzeniu obowiązku posiadania wizy, niosąc ze sobą pewne pozytywne konsekwencje (np. lepszą ochronę granic przed przekraczaniem ich przez przestępców), oznaczają jednak bardzo istotne utrudnienie dla obywateli obu państw i ich wzajemnych kontaktów. Chodzi tutaj zarówno o konieczność poniesienia kosztów uzyskania wizy⁴⁵, jak i o utrudnienie związane z koniecznością dopełnienia wszystkich formalności związanych z uzyskaniem wizy. Warto dodać, że na mocy Ustawy o Karcie Polaka⁴⁶ posiadacze Karty Polaka mają prawo m.in. do otrzymania długoterminowej wizy pobytowej w Polsce, umożliwiającej wielokrotne przekraczanie granic RP bez opłat.

Oprócz podpisania wspomnianej umowy o ruchu osobowym jeszcze w 2003 roku (12 października) doszło do wizyty premiera RP Leszka Millera na cmentarzu wojskowym w Lenino. Wizyta ta została przez władze Białorusi wykorzystana propagandowo, chociaż polskie władze podkreślały, że nie oznacza ona wznowienia dialogu na szczeblu szefów rządów. 21—22 lutego

⁴⁴ *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białorusi o ruchu osobowym zawarta 20 grudnia 2007 r.* „Monitor Polski” 2007, Nr 83, poz. 733.

⁴⁵ Przykładowo dla obywateli Białorusi cena polskiej wizy krajowej wynosi 20 euro, a wizy jednolitej Schengen — 60 euro (<http://www.minsk.polemb.net/?document=22>), zaś dla obywateli polskich ceny niektórych rodzajów wiz białoruskich to: jednokrotna — 25 euro, dwukrotna — 35 euro, wielokrotna do 90 dni — 60 euro (<http://www.belembassy.org/poland/pol/index.php?p=consul&f=rate>). W styczniu 2008 roku przez Fundację im. Stefana Batorego w Polsce i Stowarzyszenie Spraw Międzynarodowych w Czechach został przygotowany apel, poparty m.in. przez Vaclava Havla, Aleksandra Kwaśniewskiego oraz Lecha Wałęsę, o obniżenie cen wiz dla Białorusinów. Tekst apelu: http://www.batory.org.pl/doc/apel_wizy_pl.pdf (dostęp: 4 sierpnia 2009).

⁴⁶ *Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o Karcie Polaka.* „Dziennik Ustaw” z 28 września 2007, Nr 180, poz. 1280.

2004 roku w Białowieży doszło do spotkania ministrów spraw zagranicznych Polski i Białorusi — W. Cimoszewicza i S. Martynaua⁴⁷.

Wejście Polski do UE 1 maja 2004 roku oznaczało między innymi, że oprócz stosunków Polski z Białorusią w płaszczyźnie ściśle dwustronnej, częścią relacji pomiędzy tymi dwoma państwami stały się także stosunki Białorusi z UE. Działania podejmowane na forum unijnym muszą być w związku z tym uważane za oddające stanowisko Polski. Rok wejścia Polski do UE to czas, gdy przyjęty został unijny program pod nazwą Europejska Polityka Sąsiedztwa⁴⁸ oraz gdy UE zastrzyła swoją politykę wobec władz Białorusi, a zarazem początek kilkuletniego okresu nakładania i przedłużania sankcji.

Europejska Polityka Sąsiedztwa (EPS) ma w założeniach nie dopuścić do powstania nowych podziałów w Europie Wschodniej i regionie Morza Śródziemnego⁴⁹ po rozszerzeniu UE w 2004 roku oraz iść dalej niż dotychczasowa współpraca polityczna i gospodarcza UE i państw objętych EPS. Głównym elementem EPS są dwustronne, przyjmowane przez UE i poszczególne państwa objęte EPS „Plany Działania”. Jednak w przypadku najbardziej nas w tym miejscu interesującym — Białorusi — żaden „Plan Działania” nie został przyjęty. W ten sposób ze względu na sytuację wewnętrzną Białoruś straciła szansę na zacieśnienie związków z UE czy uzyskanie jakiegś pomocy finansowej w ramach EPS.

Wymienione tu bardzo skromne i nieliczne symptomy nadziei na poprawę dwustronnych stosunków polsko-białoruskich z lat 2002—2004 jesienią 2004 roku znów zostały zatarte. Najpierw, 24 września 2004 roku, w ramach Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa UE Rada przyjęła wspólne stanowisko, na mocy którego państwa członkowskie UE zobowiązane były do „podjęcia niezbędnych środków w celu zapobieżenia wjazdowi lub przejazdowi przez ich terytoria” czterech osób, które „będąc za to odpowiedzialne, zaniechały wszczęcia niezależnego dochodzenia i ścigania zarzucanych przestępstw i które [...] uważne są za kluczowe postacie związane z zaginięciem na Białorusi w latach 1999/2000 czterech znanych osób” (art. 1

⁴⁷ A. Eberhardt: *Republika Białoruś a współpraca i integracja w Europie — przyczyny i konsekwencje izolacji międzynarodowej*. W: *Polska i Białoruś po rozszerzeniu Unii Europejskiej*. Red. M. Krzysztofowicz. Warszawa 2005, s. 17; B. Janicka (oprac.): *Kalendarium ważniejszych wydarzeń...*, s. 54.

⁴⁸ Dokument będący podstawą EPS został opublikowany w maju 2004 roku. Zob. *Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy. Strategy Paper*. Brussels, 12.5.2004. COM(2004) 373 final. Źródło http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf.

⁴⁹ W założeniach EPS miała dotyczyć następujących państw: Algieria, Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Egipt, Gruzja, Izrael, Jordania, Liban, Libia, Mołdawia, Maroko, Autonomia Palestyńska, Syria, Tunezja i Ukraina. Stosunki Rosji z UE miały opierać się na „Strategicznym Partnerstwie”.

ust. 1)⁵⁰. Chodzi tutaj o byłego ministra spraw wewnętrznych Jurija Zacharenkę, byłego wicemarszałka parlamentu Białorusi Wiktora Gonczara, biznesmena Anatolija Krasowskiego, który zaginął wraz z W. Gonczarem, oraz dziennikarza rosyjskiej telewizji ORT Dmitrija Zawadskiego. Sprawa zaginięcia tych osób została przedstawiona w raporcie dla Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy, przygotowanym przez Ch. Pourgouridesa i przyjętym 28 kwietnia 2004 roku⁵¹. Dokument przywoływany jest w cytowanym wspólnym stanowisku.

W październiku 2004 roku przeprowadzono na Białorusi wybory parlamentarne oraz referendum w sprawie zmian w konstytucji. Rada UE uznała, że nie były one wolne i uczciwe⁵². Wyrazem tego było m.in. przyjęcie przez Radę 13 grudnia 2004 roku wspólnego stanowiska zmieniającego wspólne stanowisko 2004/661/WPZiB. Na jego podstawie rozszerzono o kolejne dwa nazwiska listę osób, które nie mogły wjeżdżać na terytorium państw UE (razem takich osób było już 6), a powodem tego było „sfalszowanie wyborów i referendum na Białorusi w dniu 17 października 2004 roku” oraz „poważne naruszenia praw człowieka poprzez zwalczanie demonstracji pokojowych po wyborach i referendum” (art. 1 ust. 1)⁵³. Restrykcje zawarte we wspólnym stanowisku obowiązywać miały 12 miesięcy, a po tym terminie Rada miała podjąć decyzję, czy zostaną przedłużone. Tak też się stało i w 2005 roku Rada UE przedłużyła na kolejny rok wspomniane restrykcje⁵⁴.

W roku 2005 doszło ponadto do bardzo poważnego zaostrzenia dwustronnych stosunków polsko-białoruskich w związku z konfliktem wokół największej organizacji polskiej mniejszości na Białorusi — Związku Polaków na Białorusi. Warto przy okazji poświęcić kilka zdań kwestii mniejszości polskiej na Białorusi, gdyż z jednej strony jej obecność jest jednym z najistotniejszych powodów, dla których Białoruś powinna zajmować znaczące miejsce w polskiej polityce zagranicznej oraz białoruskiej w Polsce, z drugiej

⁵⁰ *Wspólne stanowisko Rady 2004/661/WPZiB z dnia 24 września 2004 roku dotyczące środków ograniczających, skierowanych przeciwko niektórym urzędnikom z Białorusi. „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L 301 z 28 września 2004.*

⁵¹ Tekst raportu zob. <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc04/EDOC10062.htm> (dostęp: 4 sierpnia 2009).

⁵² Zob. http://ec.europa.eu/external_relations/belarus/pdf/eu_belarus_relations_13_en.pdf. (dostęp: 1 sierpnia 2009).

⁵³ *Wspólne stanowisko Rady 2004/848/WPZiB z dnia 13 grudnia 2004 roku zmieniające wspólne stanowisko 2004/661/WPZiB dotyczące środków ograniczających, skierowanych przeciwko niektórym urzędnikom z Białorusi. „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L 367 z 14 grudnia 2004.*

⁵⁴ *Wspólne stanowisko Rady 2005/666/WPZiB z dnia 20 września 2005 roku przedłużające wspólne stanowisko 2004/661/WPZiB dotyczące środków ograniczających, skierowanych przeciwko niektórym urzędnikom z Białorusi. „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L 247 z 23 września 2005.*

zaś oficjalne stosunki polsko-białoruskie nie pozostają bez wpływu na losy Polaków na Białorusi. W 2002 roku ówczesny prezes Związku Polaków na Białorusi podczas Kongresu Polonijnego w Senacie RP stwierdził m.in., że „izolowanie Białorusi nie jest korzystne ani dla stosunków ekonomicznych między oboma państwami, ani dla nas Polaków. Jesteśmy faktycznie zakładnikami braku oficjalnych, polsko-białoruskich kontaktów. Uważamy, że kontakty na szczeblu ministrów spraw zagranicznych, kultury, wojewodów przygranicznych terenów mogą tylko nam pomóc”⁵⁵.

Polacy na Białorusi stanowią drugą po Rosjanach (11,4%) najliczniejszą mniejszość narodową (Białorusini stanowią 81,2% populacji kraju). W ogólnej liczbie mieszkańców Białorusi (ok. 9 mln 669 tys., stan na 1 lutego 2009 roku) Polacy stanowią 3,9%, tj. ok. 396 tys.⁵⁶ Liczba ta nie jest do końca pewna — jak pisze np. ks. Roman Dzwonkowski, polska mniejszość na Białorusi „oceniana jest na znacznie więcej”⁵⁷; Marek Ziółkowski w 1997 roku podawał liczbę ok. 500 tys.⁵⁸, zaś były prezes Związku Polaków na Białorusi nawet 1,5—2 mln⁵⁹. Największym ośrodkiem polskości jest Grodno i okolice tego miasta, gdzie mieszka ok. 70% wszystkich Polaków na Białorusi. Inne szczególnie istotne ośrodki polskiej kultury na Białorusi to m.in. Baranowicze, Brasław, Brześć, Witebsk, Mohylew, Lida, Wilejka, Wołkowysk⁶⁰.

Z kolei mniejszość białoruska w Polsce szacowana jest na około 200—300 tys.⁶¹ (C. Żołędowski liczbę taką uważa za „zdecydowanie zawyżoną”⁶²). Należy jednak zauważyć, że spośród wszystkich mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce liczebność właśnie mniejszości białoruskiej

⁵⁵ C. Żołędowski: *Białorusini i Litwini...*, s. 217.

⁵⁶ Źródło <http://www.msz.gov.pl/files/Informator%20ekonomiczny%20-%20pdf/Bialorus/Bialorus%2001.pdf> (dostęp: 27 czerwca 2009).

⁵⁷ R. Dzwonkowski: *Przedmowa*. W: M.A. Koprowski: *Białoruś. Uparte trwanie polskości*. Toruń 2006, s. 9.

⁵⁸ M. Ziółkowski: *Stosunki z Białorusią...*, s. 161. C. Żołędowski pisze, że według ukazujących się na Białorusi polskich wydawnictw, „świadomych narodowo Polaków” jest od 1 mln do 1,9 mln. Zob. C. Żołędowski: *Białorusini i Litwini...*, 139.

⁵⁹ T. Kruczkowski: *Uwarunkowania aktywności narodowej Związku Polaków na Białorusi*. W: *Polska — Białoruś. Problemy...*, s. 111.

⁶⁰ M. Ziółkowski: *Stosunki z Białorusią...*, s. 161. Szerzej na temat pogranicza polsko-białoruskiego w kontekście polskiej polityki wschodniej zob. A. Sadowski: *Polska polityka wschodnia a pogranicze polsko-białoruskie*. W: *Polskie pogranicza a polityka zagraniczna u progu XXI wieku*. Red. R. Stemplowski, A. Żelazo. Warszawa 2002, s. 281—297; U. Lukiewicz: *Pogranicze polsko-białoruskie: wczoraj i dziś*. W: *Polska i Białoruś po rozszerzeniu...*, s. 91—100.

⁶¹ Dane dotyczące liczebności Białorusinów w Polsce w ocenie sejmowej Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych oraz Ministerstwa Edukacji Narodowej z lat dziewięćdziesiątych. XX wieku zawierają się w tym przedziale — zob. C. Żołędowski: *Białorusini i Litwini...*, s. 131.

⁶² Ibidem, s. 133.

jest najtrudniejsza do dokładnego określenia. Jest tak dlatego, że na Podlasiu, gdzie Białorusinów żyje najwięcej (największe skupiska mniejszości białoruskiej to okolice Hajnówki, Bielska Podlaskiego, Białowieży, Siemiatycz i Białegostoku), mieszkańcy często określają się jako „prawosławni” lub „tutejsi”⁶³. Biorąc pod uwagę te liczby, mniejszość białoruska jest drugą po niemieckiej (300—500 tys.⁶⁴) najliczniejszą mniejszością w Polsce. Warto dodać, że według danych uzyskanych w wyniku przeprowadzenia Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań w Polsce w 2002 roku narodowość białoruską zadeklarowało 48,7 tys. osób (niemiecką — 152,9 tys.)⁶⁵.

Ochrona praw mniejszości w przypadku Polski i Białorusi jest następstwem wielostronnych zobowiązań wynikających z członkostwa w organizacjach międzynarodowych, do których należą Polska i Białoruś (np. ONZ, Rada Europy, OBWE, WNP), porozumień dwustronnych (umowa z 23 czerwca 1992 roku) oraz regulacji prawa wewnętrznego — konstytucji oraz ustaw dotyczących mniejszości narodowych i etnicznych⁶⁶. Chociaż pod względem formalnym przyjęte zobowiązania i zapisy w prawie wewnętrznym dobrze chronią prawa mniejszości, to w praktyce w przypadku praw mniejszości polskiej na Białorusi „wszelkie postępowanie, w jakiejkolwiek bądź dziedzinie, pomimo norm generalnych obwarowane jest dziesiątkami, a nawet setkami przeróżnych przepisów szczegółowych i instrukcji, które w konsekwencji często wypaczają sens obowiązujących ustaw, a już na pewno dają duże pole do popisu biurokracji urzędniczej”⁶⁷. W rezultacie „politykę władz białoruskich wobec mniejszości polskiej charakteryzowały z jednej strony — biurokratyczne szykany i utrudnienia, z drugiej zaś — unikanie otwartej konfrontacji”⁶⁸. C. Żołędowski pisze natomiast, że

⁶³ *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Informator 2003*. Red. L. Nijakowski, S. Łodziński: Warszawa 2003, s. 9. Syntetyczne informacje na temat organizacji Białorusinów w Polsce, działalności kulturalnej i wydawniczej, kwestii religijnych, oświaty i religii zob. ibidem, s. 9—12. Szerzej na temat zagadnienia tożsamości mieszkańców pogranicza polsko-białoruskiego zob. A. Sadowski: *Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców*. Białystok 1995.

⁶⁴ *Mniejszości narodowe i etniczne...*, s. 21.

⁶⁵ Ibidem, s. 279. Szerzej na temat funkcjonowania i instytucjonalizacji mniejszości białoruskiej w Polsce zob. np.: M. Budyta-Budzyńska: *Mniejszości narodowe — bogactwo czy problem? Instytucjonalizacja mniejszości narodowych w Polsce w latach 1989—2002*. Warszawa 2003, s. 165—172, 183—186. Szerzej na temat mniejszości polskiej na Białorusi i białoruskiej w Polsce zob. G. Janusz: *Mniejszość białoruska w Polsce i polska na Białorusi*. W: *Polska — Białoruś. Problemy...*, s. 53—78, A. Skorupska: *Mniejszość białoruska w Polsce*. W: *Polska i Białoruś po rozszerzeniu...*, s. 101—112.

⁶⁶ Zob. omówienie tego zagadnienia: G. Janusz: *Mniejszość białoruska...*, s. 60—78.

⁶⁷ J. Waszkiewicz: *Mniejszość polska w stosunkach polsko-białoruskich*. W: *Polska-Białoruś. Problemy...*, s. 81.

⁶⁸ J. Stankiewicz: *Stosunki z Białorusią...*, s. 196.

stosunek władz białoruskich do instytucji polskiej mniejszości jest „otwarcie niechętny”⁶⁹.

W ocenie C. Żołędowskiego mniejszość polska na Białorusi jest stosunkowo słabo „zmobilizowana narodowo” oraz cechuje ją „relatywna bierność”⁷⁰. Jedynym ogólnopolskim stowarzyszeniem polskiej mniejszości na Białorusi jest Związek Polaków na Białorusi (ZPB). Założony został w 1990 roku, skupia ok. 22 tys. członków (C. Żołędowski podaje liczbę 30 tys. płacących regularnie składki członków⁷¹) i jest trzecią największą organizacją społeczną na Białorusi⁷². Po tym, jak na Białorusi wprowadzono konieczność ponownej rejestracji wszystkich organizacji społecznych i politycznych, przez wiele miesięcy władze odmawiały rejestracji ZPB. Ostatecznie we wrześniu 1999 roku związek ten został zarejestrowany⁷³.

Do konfliktu wokół ZPB, czego rezultatem było bardzo poważne pogorszenie się stosunków dyplomatycznych na linii Warszawa—Mińsk, doszło w 2005 roku⁷⁴. W styczniu owego roku Zarząd Główny ZPB zawiesił w pełnieniu funkcji prezesa tej organizacji Tadeusza Kruczkowskiego, który oskarżany był o działania na niekorzyść ZPB, korupcję i „nieobyčajne zachowanie”. Decyzja ta została cofnięta przez białoruskie Ministerstwo Sprawiedliwości, a jako powód wskazywano nieprawidłowości proceduralne. Przed zjazdem ZPB, na którym miała zostać rozstrzygnięta sprawa prezesa związku, władze białoruskie wywierały nacisk na delegatów, aby ci poparli T. Kruczkowskiego, oraz poddały presji jego przeciwników, np. aresztując wiceprezesa ZPB. Działania takie były uznane przez MSZ Polski za „pogwałcenie umów dwustronnych oraz powszechnie przyjętych standardów międzynarodowych w zakresie swobód mniejszości narodowych”. Do MSZ został wezwany, celem złożenia wyjaśnień, ambasador Białorusi w Warszawie.

W maju 2005 roku nowym prezesem ZPB została Andżelika Borys. Wybór ten zakwestionowały władze białoruskie — ministerstwo sprawiedliwości tego kraju uznało zjazd za nieprawomocny z powodu naruszenia statutu i uchybień proceduralnych w czasie obrad. W odpowiedzi polskie MSZ wyraziło oburzenie taką decyzją władz białoruskich. To z kolei spotkało się z decyzją o wydaleniu jednego z polskich dyplomatów z ambasady w Mińsku, na co strona polska zareagowała uznaniem za *persona non grata*

⁶⁹ C. Żołędowski: *Białorusini i Litwini...*, s. 198.

⁷⁰ Ibidem, s. 214.

⁷¹ C. Żołędowski: *Białorusini i Litwini...*, s. 194.

⁷² A. Eberhardt: *Polska a konflikt wokół Związku Polaków na Białorusi*. W: „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej 2006”. Red. B. Wizimirska. Warszawa 2006, s. 258—259.

⁷³ J. Stankiewicz: *Stosunki z Białorusią...*, s. 196.

⁷⁴ Omówienie konfliktu wokół ZPB na podstawie: A. Eberhardt: *Polska a konflikt...*, s. 258—266.

dypłomaty białoruskiego. Białoruś wydalila kolejnego dyplomate, Polska zareagowała podobnie. Gdy wydany zostal nastepny polski pracownik sluzby zagranicznej z Mińska, Polska juz nie zastosowała retorsji. A. Łukaszenka oskarżył też Polskę o przygotowywanie na Białorusi powstania „na polecenie zza oceanu”. Następnego dnia po tej wypowiedzi, 27 lipca 2005 roku, milicja siłą usunęła z siedziby ZPB w Grodnie obecnych tam działaczy w tym także A. Borys. Kontrolę nad budynkiem przejął T. Kruczkowski, a A. Borys i kilku jej współpracowników wykluczono ze Związku za „dążenie do upolitycznienia organizacji”. Takie działania władz Białorusi spowodowały przyjęcie przez Sejm i Senat RP uchwał, w których wyrażano oburzenie rozwojem sytuacji wokół ZPB, polskie MSZ sformułowało zarzut łamania przez Białoruś międzynarodowych zobowiązań i prawa wewnętrznego dotyczących ochrony praw mniejszości oraz wezwało ambasadora RP w Mińsku na konsultacje do kraju.

Powtórzony zjazd ZPB, który odbył się 27 sierpnia 2005 roku, był „starringiem wyreżyserowany”. Na prezesa Związku wybrano Józefa Łuczniaka, mającego poparcie władz białoruskich. Polski ambasador powrócił do Mińska w październiku 2005 roku⁷⁵.

Kolejne wybory prezydenckie na Białorusi odbyły się 19 marca 2006 roku. Po raz trzeci zwyciężył w nich Łukaszenka. W opinii misji OBWE i powołujących się na jej obserwacje UE i USA wybory te były sfałszowane. Przez 6 dni po wyborach na Placu Październikowym w Mińsku demonstrowali opozycjoniści, 25 marca milicja „brutalnie” zlikwidowała ich obozowisko⁷⁶. Skutkiem takiej oceny przebiegu wyborów było m.in. kolejne wspólne stanowisko Rady UE. Na jego podstawie formalnie uchylone zostało wspólne stanowisko 2004/661/WPZiB. Do katalogu powodów, dla których Rada przyjęła to zmienione wspólne stanowisko, dołączono zapis o „naruszeniu międzynarodowych standardów wyborczych podczas wyborów prezydenckich 19 marca 2006 r., oraz prześladowanie społeczeństwa obywatelskiego i opozycji demokratycznej” (art. 1 ust. 1). Na podstawie cytowanego dokumentu bardzo znacznie rozszerzono listę osób objętych zakazem wjazdu na terytorium państw UE. Oprócz „dotychczasowych” 6 osób do listy dołączono 31 nazwisk z prezydentem Białorusi A. Łukaszenką na czele⁷⁷. Kilka tygodni później Rada zastrzymała przyjęte sankcje

⁷⁵ Szerzej na temat historii ZPB, jego działalności, władz itp. zob. <http://www.zpb.org.pl/>.

⁷⁶ *Kalendarium 1989—2007*. W: *Okręt Koszykowa...*, s. 373; G. Gromadzki, W. Konończuk, L. Vesely: *Białoruś po wyborach. Jaka będzie przyszłość reżimu Łukaszenki*. Warszawa—Praga 2006, s. 9.

⁷⁷ *Wspólne stanowisko Rady 2006/276/WPZiB z dnia 10 kwietnia 2006 roku dotyczące środków ograniczających, skierowanych przeciwko niektórym urzędnikom z Białorusi i uchylające wspólne stanowisko 2004/661/WPZiB*. „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L 101 z 11 kwietnia 2006.

i na mocy kolejnego wspólnego stanowiska zamroziła wszystkie środki finansowe przechowywane w państwach UE, będące w dyspozycji lub kontrolowane przez osoby objęte zakazem wjazdu do państw UE⁷⁸. W marcu 2007 roku sankcje te zostały przedłużone na kolejne 12 miesięcy⁷⁹; tak też się stało w kwietniu 2008 roku⁸⁰.

Polityka sankcji UE wobec Łukaszenki i jego otoczenia politycznego nie przyniosła widocznych rezultatów; restrykcje nie okazały się zbyt dotkliwe dla prezydenta Białorusi ani dla kilkudziesięciu innych wysokich urzędników. Jesienią 2008 roku Łukaszenka wykonał pewne „gesty” pod adresem Zachodu — wypuścił więźniów politycznych, zgodził się na państwową dystrybucję dwóch niezależnych gazet oraz na zarejestrowanie opozycyjnego ruchu „O wolność”. Te okoliczności spowodowały, że w polityce UE wobec Białorusi doszło do dosyć wyraźnej zmiany. Na podstawie wspólnego stanowiska, przyjętego w listopadzie 2008 roku, przedłużono wprawdzie o następny rok wspólne stanowisko 2006/276/WPZiB (art. 1), jednak „z myślą o wspieraniu dialogu z władzami Białorusi” zawieszono do 13 kwietnia 2009 roku obowiązywanie zakazów pobytu, dotyczących niektórych urzędników Białorusi, z wyjątkiem zakazów dotyczących osób zamieszanych w przypadki zaginięć wspomnianych 4 osób w latach 1999—2000 oraz przewodniczącej Centralnej Komisji Wyborczej z okresu wyborów i referendum z 2004 roku Lidii Jarmosziny (art. 2). W ten sposób sankcjami objęto 37 osób, odniesieniu do 32 z nich sankcje zostały zawieszone. Uchylono także wspólne stanowisko 2008/288/WPZiB (art. 4)⁸¹.

Zmiana polityki UE wobec Białorusi kontynuowana była wiosną 2009 roku. Najpierw, w lutym, doszło do niezwykłego — biorąc pod uwagę relacje Białorusi z UE — wydarzenia, jakim była wizyta Wysokiego Przedstawi-

⁷⁸ *Wspólne stanowisko Rady 2006/362/WPZiB z dnia 18 maja 2006 roku zmieniające wspólne stanowisko 2006/276/WPZiB dotyczące środków ograniczających, skierowanych przeciwko niektórym urzędnikom z Białorusi*. „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L 134 z 20 maja 2006. Szczegóły techniczne umożliwiające praktyczną realizację tego stanowiska zostały zawarte w przyjętym przez Radę tego samego dnia rozporządzeniu: *Rozporządzenie Rady (WE) nr 765/2006 z dnia 18 maja 2006 roku dotyczące środków ograniczających, skierowanych przeciwko prezydentowi Aleksandrowi Łukaszence i niektórym urzędnikom z Białorusi*. „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L 134 z 20 maja 2006.

⁷⁹ *Wspólne stanowisko Rady 2007/173/WPZiB z dnia 19 marca 2007 roku przedłużające obowiązywanie ograniczających, skierowanych przeciwko niektórym urzędnikom z Białorusi*. „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L 79 z 20 marca 2007.

⁸⁰ *Wspólne stanowisko Rady 2008/288/WPZiB z dnia 7 kwietnia 2008 roku przedłużające obowiązywanie środków ograniczających wobec niektórych urzędników z Białorusi*. „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L 95 z 8 kwietnia 2008.

⁸¹ *Wspólne stanowisko Rady 2008/844/WPZiB z dnia 10 listopada 2008 roku zmieniające wspólne stanowisko 2006/276/WPZiB dotyczące środków ograniczających, skierowanych przeciwko niektórym urzędnikom z Białorusi*. „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L 300 z 11 listopada 2008.

ciela UE do spraw Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Javiera Solany w Mińsku. W trakcie tego spotkania A. Łukaszenka mówił, że chce „rozwijać dobre stosunki z Europą”⁸².

Kilka dni przed upływem okresu zawieszenia sankcji Rada podjęła kwestię Białorusi. Ponownie na rok przedłużono wspólne stanowisko 2006/276/WPZiB (art. 1), ale także „aby zachęcić do przyjmowania i wdrażania następnych konkretnych środków zmierzających w kierunku demokratyzacji oraz poszanowania praw człowieka i podstawowych swobód na Białorusi”, przedłużono zawieszenie sankcji wobec 32 urzędników Białorusi na kolejne 9 miesięcy (art. 2). Uchylono też wspólne stanowisko 2008/844/WPZiB (art. 4)⁸³.

Kolejnym przejawem poprawy relacji UE — Białoruś było objęcie tego kraju Partnerstwem Wschodnim (PW). Jest to najnowsza inicjatywa UE, zaproponowana przez dyplomację polską i szwedzką, skierowana do państw Europy Wschodniej. Początkowo nie było pewne, czy miałyby być skierowana także do Białorusi. Program ten, oprócz Białorusi, obejmuje Armenię, Azerbejdżan, Gruzję, Mołdawię i Ukrainę. Na szczycie przywódców państw UE oraz reprezentantów państw, których dotyczy Partnerstwo Wschodnie w Pradze, 7 maja 2009 roku przyjęto dokument⁸⁴, mający stanowić ogólne ramy tego programu. Czytamy w nim m.in., że „podstawą partnerstwa wschodniego będą zobowiązania dotyczące zasad prawa międzynarodowego i podstawowych wartości, w tym demokracji, praworządności i poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności”. Deklarowanym głównym celem PW ma być „stworzenie warunków niezbędnych do przyspieszenia procesu stowarzyszenia politycznego i dalszej integracji gospodarczej” pomiędzy UE a krajami objętymi programem. Wspominane w cytowanej deklaracji „nowe układy o stowarzyszeniu” mają zawierać zapisy o ustanowieniu lub przyjęciu za cel ustanowienia „pogłębionych i kompleksowych stref wolnego handlu”. Oprócz objęcia Białorusi Partnerstwem Wschodnim znaczącym gestem było to, że organizu-

⁸² Łukaszenka do UE: *Chcemy dialogu bez pośredników*. „Gazeta Wyborcza” z 20 lutego 2009, s. 13.

⁸³ *Wspólne stanowisko Rady 2009/314/WPZiB z dnia 6 kwietnia 2009 roku zmieniające wspólne stanowisko 2006/276/WPZiB dotyczące środków ograniczających, skierowanych przeciwko niektórym urzędnikom z Białorusi, i uchylające wspólne stanowisko 2008/844/WPZiB*. „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” L 93 z 7 kwietnia 2009.

⁸⁴ Rada Unii Europejskiej. Bruksela, 7 maja 2009 r., 8435/09. Wspólna deklaracja przyjęta podczas szczytu Partnerstwa Wschodniego w Pradze, Praga, 7 maja 2009 roku. Źródło <http://register.consilium.europa.eu/pdf/pl/09/st08/st08435.pl09.pdf> (dostęp: 2 sierpnia 2009).

Pierwszym dokumentem kreującym Partnerstwo Wschodnie był polsko-szwedzki non-paper z maja 2008 roku (<http://www.msz.gov.pl/files/PARTNERSTWO%20WSCHODNIE/1PL.pdf>). Następnie Komisja Europejska przedstawiła w grudniu 2008 roku komunikat w sprawie Partnerstwa Wschodniego (<http://www.msz.gov.pl/files/PARTNERSTWO%20WSCHODNIE/2PW.pdf>), które zostało zatwierdzone przez Radę Europejską 19–20 marca 2009 (<http://www.msz.gov.pl/files/PARTNERSTWO%20WSCHODNIE/6PW.pdf>).

jący szczyt Czesi zaprosili na spotkanie także prezydenta Białorusi. Ostatecznie Łukaszenka nie przyjechał, a Białoruś reprezentowana była przez pierwszego wicepremiera Władimira Siemaszkę. W ramach PW jednak co roku mają się spotykać ministrowie spraw zagranicznych, a co dwa lata szefowie państw lub rządów. Biorąc pod uwagę dotychczasowy rozwój stosunków na linii UE — Białoruś, nawet z pewnym „ociepleniem” relacji od jesieni 2008 roku, perspektywa ewentualnego spotkania szefów państw lub rządów krajów UE z Łukaszenką zapowiada się bardzo intrygująco.

Rozwój partnerstwa wschodniego ma przebiegać równolegle ze współpracą dwustronną UE z państwami objętymi tym programem, a ta w przypadku Białorusi nie przedstawiała się do tej pory zbyt pozytywnie. Mając w pamięci, że do dzisiaj nie weszło w życie Porozumienie o Partnerstwie i Współpracy wynegocjowane przez UE i Białoruś jeszcze w 1995 roku czy też to, że do dziś Białoruś nie jest aktywnym członkiem Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, perspektywy najnowszej inicjatywy dyplomatycznej UE w zakresie stosunków z Białorusią jako jednym z państw objętych Partnerstwem Wschodnim pozostają niewiadomą.

Zarys polsko-białoruskich stosunków gospodarczych

Reformy liberalizujące gospodarkę przeprowadzone na Białorusi po rozpadzie ZSRR były stosunkowo skromne⁸⁵. Obecnie białoruską gospodarkę charakteryzują m.in.: własność państwowa jako podstawa gospodarki, centralne planowanie głównych parametrów ekonomicznych i społecznych, wsparcie państwa dla dużych zakładów przemysłowych i producentów artykułów rolnych, przeznaczenie ok. 2/3 wydatków z budżetu na cele socjalne⁸⁶. Większość białoruskich przedsiębiorstw została w końcu lat dziewięćdziesiątych XX wieku przekształcono w spółki akcyjne, jednak ich udziałowcami są przede wszystkim skarb państwa, banki i inne przedsiębiorstwa (także z udziałem państwowym); ok. 80% przemysłu jest w rękach państwa. Białoruskie firmy cierpią na brak kapitału, który służyłby finansowaniu inwestycji, a produkowane towary są niskiej jakości. Sektor prywatny wytwarza tylko ok. 30% PKB Białorusi. W sektorze rolnym dominują spółki akcyjne powołane w miejsce kolchozów i sowchozów, zaś prywatna własność ziemi

⁸⁵ W. Paczyński: *Gospodarcze przemiany na obszarze byłego ZSRR – spojrzenia po 15 latach*. W: *Okręt Koszykowa...*, s. 303.

⁸⁶ I. Yafimenka: *Innovative development of labour market in the Republic of Belarus as a factor of strengthening the competitiveness of the state*. W: *Region Morza Bałtyckiego i Białoruś — czynniki konkurencyjności*. Red. E. Teichmann. Warszawa 2007, s. 342—343.

nie jest dozwolona prawnie — możliwe jest jedynie tworzenie indywidualnych gospodarstw na bazie ziemi dzierżawionej od państwa. Duże znaczenie dla zaopatrzenia ludności w podstawowe produkty rolne mają działki przyzagrodowe o powierzchni do 1 hektara⁸⁷.

Istotny wpływ na stan białoruskiej gospodarki ma to, że w znacznym stopniu jest ona wspierana przez Rosję, która sprzedaje Białorusi ropę naftową i gaz ziemny taniej niż innym byłym republikom związkowym ZSRR oraz poniżej cen światowych⁸⁸. Białoruś importuje z Rosji ok. 3 razy więcej ropy naftowej niż sama konsumuje. Nadwyżki są przetwarzane w rafineriach w Mozyrzu i Nowopołocku, a następnie eksportowane. Cena rosyjskiej ropy jest dla Białorusi o ok. 35% niższa w porównaniu do cen obowiązujących w sprzedaży tego surowca innym państwom regionu. Ze względu na to, że granica celna pomiędzy Rosją a Białorusią nie istnieje, a ponadto eksport ropy na Białoruś obciążony jest niższymi podatkami od tych, jakie muszą płacić rosyjskie firmy naftowe w samej Rosji (o ok. 100 USD na tonie), działania takie opłacalne są również dla rosyjskich przedsiębiorstw naftowych⁸⁹. Oczywiście, trudno przypuszczać, aby wskazane działania nie były zauważane przez najwyższych rangą rosyjskich polityków. Tego typu wsparcie dla białoruskiej gospodarki odbywa się zapewne za wiedzą i przyzwoleniem Kremla i może być bardzo wygodnym instrumentem oddziaływania na Białoruś i prezydenta tego kraju.

Gaz ziemny jest sprzedawany przez Rosję Białorusi znacznie poniżej nie tylko cen światowych, ale także cen dla innych państw WNP⁹⁰. Jeszcze w 2006 roku Białoruś kupowała gaz w cenie 47 USD za 1000 m³; sytuacja zaczęła zmieniać się od roku 2007 — w trakcie negocjacji ceny gazu na rok 2007 Gazprom początkowo mówił o 200 USD za 1000 m³. Ostatecznie osiągnięto porozumienie co do wysokości ceny (100 USD za 1000 m³), ale do roku 2011 ma ona osiągnąć „poziom europejski”. W zamian za odroczenie podwyżki Białoruś zgodziła się na to, że Gazprom obejmie do 2011 roku 50% udziałów w firmie Beltransgaz, która jest właścicielem rurociągów transportujących rosyjski gaz na Zachód. Dla porównania — w roku 2007 Ukraina płaciła Rosji za 1000 m³ gazu 130 USD, a Mołdawia 170 USD⁹¹.

Wybrane dane przybliżające sytuację gospodarczą Białorusi zestawiono w tabelach 1—3. Dla porównania i lepszego zobrazowania sytuacji, tabele

⁸⁷ M. Żukowski: *Współpraca gospodarcza Polska — Białoruś*. W: *Polska — Białoruś...*, s. 36—37, A. Eberhardt: *Republika Białoruś a współpraca...*, s. 12—13.

⁸⁸ L. Złotnikow: *Białoruski model ekonomiczny: geneza i tendencje rozwoju*. W: *Białoruś: trudna droga...*, s. 58.

⁸⁹ G. Gromadzki, W. Konończuk, L. Vesely: *Białoruś po wyborach...*, s. 13.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ G. Gromadzki, W. Konończuk: *Energy Game. Ukraine, Moldova and Belarus between the EU and Russia*. Warsaw 2007, s. 24—25.

te zawierają także analogiczne dane dotyczące Polski. W tabelach 1 oraz 3 zawarto informacje dotyczące roku 2007, zaś w tabeli 2 — całego okresu 1998—2008.

Tabela 1

Wybrane dane i wskaźniki dotyczące Polski i Białorusi (rok 2007)

Wybrane dane	Polska	Białoruś
Powierzchnia (tys. km ²)	312,7	207,6
Ludność (mln)	38,1	9,7
Przeciętna prognozowana długość życia osób urodzonych w roku 2006	79,6 (K) 70,9 (M)	75,5 (K) 63,6 (M)
PKB		
Globalnie, mld USD, ceny bieżące	424,6	44,8
<i>per capita</i> , USD	11 141	4 621
<i>per capita</i> , wg parytetu siły nabywczej	15 854	10 910
Import		
mld USD	164,173	28,674
<i>per capita</i> , USD	4 307	2 959
Udział w świecie (%)	1,2	0,2
Eksport		
mld USD	138,785	24,339
<i>per capita</i> , USD	3 641	2 511
Udział w świecie (%)	1,1	0,2

Źródło: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa 2008.

Tabela 2

Tempo wzrostu PKB, inflacja i bezrobocie w Polsce i na Białorusi w latach 1998—2009 (%)

Kraj	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Tempo wzrostu PKB											
Polska	5,0	4,5	4,3	1,2	1,4	3,9	5,3	3,6	6,2	6,6	5,0
Białoruś	8,4	3,4	5,8	4,7	5,0	7,0	11,4	9,4	10,0	8,6	10,0
Inflacja											
Polska	11,7	7,3	10,1	5,5	1,9	0,8	3,6	2,1	1,1	2,4	4,3
Białoruś	73,2	293,7	168,9	61,4	42,8	28,5	18,3	10,4	7,0	8,3	14,8
Bezrobocie											
Polska	10,2	13,4	16,1	18,3	20,0	19,7	19,0	17,8	13,9	9,6	7,1
Białoruś	2,3	2,1	2,1	2,3	3,0	3,1	1,9	1,5	1,2	1,0	0,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *United Nations Economic Commission for Europe Statistical Database*, <http://w3.unece.org/pxweb/Dialog/Saveshow.asp> (dostęp: 15.10.2009).

Tabela 3

Struktura importu i eksportu Polski i Białorusi w roku 2007 (%)

Grupy towarów	Polska		Białoruś	
	import	eksport	import	eksport
Towary rolno-spożywcze	5,9	9,2	7,0	7,3
Surowce z wyjątkiem paliw	3,3	2,5	3,9	2,5
Paliwa ciekłe, smary i materiały pochodne	9,9	3,8	36,7	35,8
Produkty przetwórstwa przemysłowego	45,3	43,6	30,6	33,2
Maszyny, urządzenia i sprzęt transportowy	35,6	40,9	21,7	21,3

Źródło: *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa 2008.

Wymiana handlowa Polski z Białorusią, pomimo przecież bardzo bliskiego sąsiedztwa, w całym okresie od 1998 roku była stosunkowo niewielka. Wartość zarówno importu do Polski z Białorusi, jak i polskiego eksportu na Białoruś nie przekraczała 1% wartości polskiego importu i eksportu i wahała się w odniesieniu do eksportu pomiędzy 0,6% w 2002 roku a 1% w 1999 roku, zaś w odniesieniu do importu pomiędzy 0,3% w latach 1999 i 2001 a 1% w 2005 roku. W roku 2007 polski eksport na Białoruś stanowił 0,8% całego polskiego eksportu, zaś import — odpowiednio 0,7%⁹². Według danych za rok 2006 Białoruś była na 21 miejscu wśród polskich rynków eksportowych i na 25 wśród importowych⁹³. Z punktu widzenia Białorusi Polska ma pod względem wymiany towarowej znaczenie wyraźnie większe. W 2008 roku Białoruś sprzedawała w Polsce 5,5% wartości wszystkich swoich eksportowanych towarów, zaś import Białorusi z Polski stanowił 2,9% całej wartości białoruskiego importu, co oznaczało, że dla Białorusi pod względem znaczenia zarówno rynku eksportowego, jak i importowego Polska była na 5. miejscu⁹⁴. (Najważniejszym partnerem handlowym Białorusi jest oczywiście Rosja — w interesującym nas okresie od 1998 roku udział handlu z Rosją w całości wymiany Białorusi z zagranicą wahał się w przedziale od 59,38% w 1998 i 59,75% w 2001 roku do 47,38% w 2006 roku; 2007 roku wyniósł 49,18%⁹⁵. W 2008 roku Białoruś eksportowała do Rosji 32,2% wartości całej swojej sprze-

⁹² „Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego”. Warszawa 2000—2008.

⁹³ [Ministerstwo Gospodarki]: *Współpraca gospodarcza Polski z krajami WNP, w tym szczególnie z Rosją, Ukrainą i Białorusią*. Warszawa 2007, s. 29. Źródło http://www.mg.gov.pl/NR/rdonlyres/BE7F17AE-EE68-4306-9B26-B948DFE300A4/37896/hz_WNP1.pdf (dostęp: 5 października 2009).

⁹⁴ *Economic and Investment Review. Republic of Belarus — 2009*. s. 31 Źródło http://www.belembassy.org/poland/pol/economics/eng_print.pdf (dostęp: 5 października 2009).

⁹⁵ W. Konończuk: *Trudny „sojusznik”*. *Białoruś w polityce Rosji*. Warszawa 2008, s. 13. Źródło http://osw.waw.pl/files/PRACE_28.pdf (dostęp: 27 czerwca 2009).

daży zagranicznej, a import z Rosji stanowił 59,8% wartości całego białoruskiego importu⁹⁶).

W ujęciu wartościowym polski eksport na Białoruś i import z tego kraju dopiero w ostatnich latach przekroczył poziom 1 mld USD rocznie. Do roku 2003 Polska odnotowywała w wymianie z Białorusią nadwyżkę; od roku 2004 zaś mamy do czynienia ze stosunkowo niewielkim deficytem. Dokładne dane przedstawiające wartość polskiego eksportu na Białoruś, importu z tego państwa oraz saldo tej wymiany w latach 1998—2007 przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4

Wymiana handlowa Polski z Białorusią w okresie 1998—2007 (w mln USD, ceny bieżące)

Rodzaje wymiany	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Eksport	243,4	214,4	243,8	276,0	260,7	395,6	565,1	722,1	977,4	1 121,5
Import	139,5	138,6	153,7	145,4	227,0	386,2	698,5	979,5	1 078,6	1 140,0
Saldo	+103,9	+75,8	+90,1	+130,5	+33,7	+9,4	-133,4	-257,4	-101,2	-18,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w: *Rocznik statystyczny handlu zagranicznego*. Warszawa 2000, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008.

Tabela 5

Wymiana handlowa w roku 2007 Polski z Białorusią według rodzajów towarów
(w mln USD)

Rodzaj towaru	Eksport	Import
Żywność i zwierzęta żywe	91,14	21,96
Napoje i tytoń	0,43	0,053
Surowce niejadalne z wyjątkiem paliw	16,58	86,38
Paliwa mineralne, smary i materiały pochodne	15,93	609,21
Oleje, tłuszcze i woski zwierzęce i roślinne	1,62	0,66
Chemikalia i produkty pokrewne	193,19	163,96
Towary przemysłowe sklasyfikowane głównie wg surowca	341,88	190,34
Maszyny, urządzenia i sprzęt transportowy	363,44	59,61
Różne wyroby przemysłowe	96,27	7,8
Pozostałe	0,99	0
Ogółem	1 121,5	1 140,0

Źródło: *Rocznik statystyczny handlu zagranicznego*. Warszawa 2008, s. 113.

Obecnie (dane za rok 2007) do Białorusi eksportujemy przede wszystkim „maszyny, urządzenia i sprzęt transportowy”, „towary przemysłowe skła-

⁹⁶ *Economic and Investment...*, s. 31.

syfikowane głównie wg surowca” oraz „chemikalia i produkty pokrewne”, z Białorusi sprowadzamy zaś głównie „paliwa mineralne, smary i materiały pochodne”; wyraźnie mniejszą wartość ma import „towarów przemysłowych sklasyfikowanych głównie wg surowca” oraz „chemikalia i produkty pokrewne”. Dokładne dane obrazujące to, jakie towary stanowiły przedmiot wymiany pomiędzy Polską i Białorusią, zawarto w tabeli 5.

Jeszcze mniejsze niż w przypadku wymiany towarowej wzajemne znaczenie Polski i Białorusi obserwujemy w dziedzinie inwestycji bezpośrednich. Według danych Ministerstwa Gospodarki z roku 2007 skumulowana wartość polskich inwestycji bezpośrednich na Białorusi wynosiła zaledwie ok. 50 mln USD; w 2007 roku na Białorusi zarejestrowanych było ponad 400 spółek z polskim kapitałem. Polskie firmy inwestujące na Białorusi to przede wszystkim sektor małych i średnich przedsiębiorstw, głównie z takich branż jak: handel hurtowy, produkcja tarcicy, produkcja mebli, przemysł samochodowy, przemysł mięsny⁹⁷. Dla porównania, według danych Konferencji Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju (UNCTAD), całkowita wartość zagranicznych inwestycji bezpośrednich na Białorusi w 2007 roku wynosiła ok. 4,5 mld USD, a w roku 2008 — ok. 6,7 mld USD⁹⁸. Natomiast trudno w ogóle mówić o białoruskich inwestycjach bezpośrednich w Polsce w sytuacji, gdy skumulowana wartość wszystkich tego typu inwestycji Białorusi za granicą w roku 2007 wynosiła zaledwie 46 mln USD, a w 2008 roku — 50 mln USD⁹⁹.

Podsumowanie

Na charakter relacji polsko-białoruskich (a także stosunków Białorusi z innymi państwami) od 1994 roku zasadniczy wpływ ma sytuacja wewnętrzna na Białorusi — to, że system polityczny tego państwa bardzo wyraźnie odbiega od demokratycznych standardów obowiązujących we współczesnej Europie, jak również autorytarny sposób sprawowania władzy przez prezydenta A. Łukaszenkę. Nie zmienia to faktu, że nawet jeśli uwzględnimy, że stosunki Białorusi z Rosją mają obecnie wyraźnie inny charakter niż przed około dziesięciu laty, jednym z najważniejszych celów polskiej „polityki

⁹⁷ [Ministerstwo Gospodarki]: *Współpraca gospodarcza...*, s. 32.

⁹⁸ *United Nations Conference on Trade and Development: World Investment Report 2009, Country fact sheet: Belarus*. Source http://www.unctad.org/sections/dite_dir/docs/wir09_fs_by-en.pdf. (dostęp: 5 października 2009).

⁹⁹ Ibidem.

wschodniej” nadal powinno być wspieranie białoruskiej państwowości. Założenie takie było fundamentem dotychczasowej polityki Polski wobec Białorusi od wyłonienia się tego państwa z ZSRR w 1992 roku¹⁰⁰.

Bez zasadniczych zmian w sytuacji wewnętrznej na Białorusi trudno spodziewać się spektakularnych przełomów i zmian w relacjach Polski z tym wschodnim sąsiadem. Nie powinno to jednak oznaczać całkowitego „pogodzenia się” z aktualnym stanem rzeczy. Wydaje się, że wskazane byłoby, aby w polskiej polityce zagranicznej poświęcić Białorusi więcej uwagi niż dotychczas. Bez wątplenia trafne jest spostrzeżenie Sławomira Dębskiego, że „dzieje stosunków polsko-białoruskich nie przeniknęły do świadomości obu narodów, nie odcisnęły na niej żadnego szczególnie dramatycznego piętna i nie wywołują większych emocji”¹⁰¹. Stąd też m.in. to mniejsze zainteresowanie kierunkiem białoruskim w polskiej polityce zagranicznej. Jednak przecież brak szczególnie dramatycznych wydarzeń w historii stosunków pomiędzy Polakami a Białorusinami powinien być czynnikiem pozytywnie oddziałującym na treść współczesnych relacji polsko-białoruskich. Nie mamy bowiem do czynienia z tak trudnymi zaszłościami historycznymi jak w przypadku relacji Polski z pozostałymi wschodnimi sąsiadami — Rosją, Ukrainą i Litwą.

W sytuacji, w której stosunki polityczne pomiędzy Polską i Białorusią na poziomie międzypaństwowym od wielu już lat można określić mianem stagnacji, dziedzinami, na których powinny koncentrować się wysiłki i w których zawsze można zrobić więcej, są takie obszary jak rozwój współpracy gospodarczej, kulturalnej, naukowej, społecznej. Jednym z pierwszych kroków powinny być starania, aby obniżyć ceny rozpatrywania wniosków wizowych dla obywateli Białorusi, gdyż obecne koszty uzyskania wiz pozwalających wjechać im do krajów strefy Schengen czy tylko do Polski są, biorąc pod uwagę przeciętne dochody na Białorusi, bardzo wysokie. Wszelkie działania, które przyczynią się do rozwoju i wzmocnienia społeczeństwa obywatelskiego, mogą przynieść widoczne rezultaty dopiero w dalszej przyszłości. Jednak to właśnie zmiany stanu świadomości społeczeństw są najtrwalszym fundamentem wszelkiego typu zmian politycznych.

Niezwykle istotnym czynnikiem wpływającym zarówno na sytuację wewnętrzną, jak i na politykę zagraniczną Białorusi będą relacje tego kraju z Rosją. W chwili obecnej Rosja nie godzi się na integrację na zasadzie pełnej równości obu państw. W związku z tym prezydent Białorusi nie jest zainteresowany prawdziwą integracją z Rosją, gdyż w aktualnej sytuacji politycz-

¹⁰⁰ M. Stolarczyk: *Stosunki polsko-białoruskie...*, s. 266; M.A. Piotrowski: *Stosunki dwustronne Polski. Republika Białoruś...*, s. 303; J. Książek: *Stosunki dwustronne polski...*, s. 318; A. Grajewski: *Wyzwania polskiej polityki wschodniej. W: Polityka zagraniczna Polski...*, s. 302.

¹⁰¹ S. Dębski: *Stosunki polsko-białoruskie...*, s. 11.

nej w praktyce oznaczałoby to wchłonięcie czy też przyłączenie Białorusi do Rosji. Utrata suwerenności oznaczałaby także niejasną przyszłość samego Łukaszenki. Prezydent Białorusi w ostatnich latach starał się „grać na dwie strony” i balansować pomiędzy Rosją a Zachodem — deklarując chęć bliskiej współpracy z Rosją i starając się dzięki temu czerpać korzyści ekonomiczne dla swojego kraju (bez których Białoruś miałaby poważne kłopoty gospodarcze, co mogłoby zachwiać reżimem Łukaszenki), a jednocześnie wykonując pewne gesty w kierunku Zachodu, aby w ten sposób wzmocnić swoją pozycję w relacjach z Rosją i pokazać, że Białoruś nie jest skazana na współpracę tylko ze swoim wschodnim sąsiadem. Przykładem mogą być słowa Łukaszenki wypowiedziane w 2004 roku, że Białoruś powinna mieć ze zjednoczoną Europą „nie tylko dobre, ale bardzo dobre relacje”¹⁰², czy też wypowiedź prezydenta podczas spotkania z J. Solaną w Mińsku w lutym 2009 roku. Wydaje się jednak, że te gesty mają tylko stworzyć wrażenie, że Białoruś nie znajduje się w izolacji. Łukaszenka nie ma raczej zamiaru zmienić sposobu sprawowania władzy, pozwolić na zupełnie swobodne działanie opozycji czy zdemokratyzować Białorusi. Jeśli bowiem „odrobił lekcję” na temat upadku systemów autorytarnych, to zapewne zauważył, że ich niewielka liberalizacja, nawet w zamierzeniach „kontrolowana”, bardzo często „wymyka” się spod tej kontroli i prowadzi do upadku reżimu.

Dla Rosji obecna sytuacja na Białorusi także może być wygodna. Rządy A. Łukaszenki są zabezpieczeniem przed kolejną „kolorową rewolucją” i zmianą orientacji Białorusi na prozachodnią, co oznaczałoby utratę wpływów na Białorusi i kolejnego państwa rosyjskiej „bliskiej zagranicy”. Dlatego też o ile państwa Zachodu np. uznawały, że kolejne wybory na Białorusi były niedemokratyczne, o tyle Rosja twierdziła, że jest dokładnie odwrotnie.

Zahamowanie rzeczywistych działań integracyjnych Rosji i Białorusi było widoczne zwłaszcza od czasu objęcia władzy w Rosji przez Władimira Putina. Świadczą o tym chociażby pamiętne słowa tego polityka o „konieczności oddzielenia białoruskich much od rosyjskich kotletów” czy propozycje „inkorporacji” Białorusi do Rosji. Wypowiedzi te zostały uznane przez Łukaszenkę za obraźliwe, stanowiące przejaw rosyjskiego imperializmu oraz podważające zasadę równości obu państw¹⁰³. W ramach „ekonomizacji” polityki zagranicznej Rosja będzie zapewne stopniowo i powoli, ale systematycznie przejmować kontrolę nad białoruskim przemysłem, a przede wszystkim nad sektorem energetycznym, mającym istotny wpływ na sytuację gospodarczą tego państwa. Pozwoli to na jeszcze peł-

¹⁰² U. Snapkouski: *Białoruś wobec rozwoju relacji pomiędzy Rosją i Unią Europejską. W: Polska i Białoruś po rozszerzeniu...*, s. 42.

¹⁰³ A. Eberhardt: *Republika Białoruś a współpraca...*, s. 21.

niejsze i łatwiejsze kontrolowanie Białorusi i utrudni przyjęcie przez ten kraj orientacji prozachodniej. Jak pisze A. Gil, już obecny stan rzeczy na Białorusi gwarantuje Rosji „realne władztwo nad tym krajem”¹⁰⁴. Może on być w każdej chwili wchłonięty, ale „długofalowa strategia nakazuje zachować je w takim użytecznym kształcie”¹⁰⁵.

Bardzo trudno jest też Unii Europejskiej wpływać na sytuację na Białorusi, po pierwsze dlatego, że nie prowadzi ona takiej polityki zagranicznej jak państwo narodowe¹⁰⁶, po drugie dlatego, że UE „nie ma spójnej polityki wschodniej, rozumianej jako przemyślana, uzgodniona i przyjęta przez jej państwa członkowskie i instytucje wspólnotowe rzeczywista (a nie jedynie retoryczna) strategia działania na kierunku wschodnim, prowadząca do osiągnięcia zamierzonych celów, poparta wolą polityczną wdrożenia skonkretyzowanego programu i poniesienia kosztów tego procesu”¹⁰⁷. Nie ma więc także polityki wobec Białorusi, która w ogóle zaprzęta bardzo mało uwagi większości państw UE. Warto wspomnieć o tym, że w całym okresie 1991—2004 Białoruś otrzymała od UE w ramach różnych programów łącznie 221 mln EUR, a w latach 2005—2006 w ramach programu TACIS¹⁰⁸ 8 mln EUR¹⁰⁹. Kwoty te są więc bardzo niskie. Poza tym należy przypomnieć, że Białoruś ciągle nie uczestniczy aktywnie w Europejskiej Polityce Sąsiedztwa i biorąc to pod uwagę, trudno oczekiwać, że przyjęta wiosną 2009 roku nowa inicjatywa, jaką jest Partnerstwo Wschodnie, przyniesie znaczące rezultaty w przypadku Białorusi. Nawet gdyby rozumiana tak, jak w przytoczonej definicji, polityka wschodnia została przez UE przyjęta, to trudno oczekiwać, że Białoruś będzie zajmować w niej szczególnie istotne miejsce. Wydarzenia ostatnich kilkunastu już lat dowiodły — i jest to trzecia przyczyna tego, że UE trudno wpływać na Białoruś — że izolacja Białorusi nie jest okolicznością, która w negatywny sposób oddziałuje na treść stosunków międzynarodowych we współczesnej Europie. Skoro

¹⁰⁴ A. Gil: *Perspektywy rozwoju sytuacji politycznej na Białorusi*. W: *Polityka zagraniczna Polski...*, s. 367.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 371.

¹⁰⁶ Zob. szerzej na ten temat: T. Kubin: *Czy państwa Unii Europejskiej mogą mieć wspólną politykę zagraniczną? Czynniki sprzyjające funkcjonowaniu i rozwojowi polityki zagranicznej, bezpieczeństwa oraz obrony UE i utrudniające je*. W: *Problemy polityki zagranicznej Polski i stosunków międzynarodowych na początku XXI wieku. Wybrane aspekty*. Red. M. Stolarczyk. Katowice 2008, s. 84—114.

¹⁰⁷ P. Żurawski vel Grajewski: *Polityka wschodnia Unii Europejskiej a interesy Polski*. W: *Polityka zagraniczna Polski...*, s. 29.

¹⁰⁸ TACIS — Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States (Pomoc Techniczna dla Państw Wspólnoty Niepodległych Państw).

¹⁰⁹ European Neighbourhood and Partnership Instrument. Belarus. Country Strategy Paper 2007-2013 and National Indicative Programme 2007—2010, s. 13. Source http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_belarus_en.pdf (dostęp: 2 sierpnia 2009).

więc „przypadek” białoruski nie jest szczególnie „pilny”, nie ma też motywacji do tego, aby poświęcać mu zbyt dużo uwagi, czasu i środków.

Po czwarte, „kłopotliwość” Białorusi dla UE jest konsekwencją tego, że UE nie dysponuje skutecznymi środkami oddziaływania na ten kraj. Najsukuteczniejszym takim instrumentem była i jest perspektywa przyjęcia danego państwa do UE. Ten czynnik miał i nadal ma podstawowe znaczenie w przypadku zdecydowanej większości państw Europy Środkowej i Wschodniej, które kiedyś należały do bloku wschodniego. Ale Białoruś nie deklaruje chęci przystąpienia do UE.

Wymiana handlowa Białorusi z państwami UE bez wątpienia ma istotne znaczenie dla białoruskiej gospodarki, jednak ewentualne dotkliwe sankcje ekonomiczne nie są raczej odpowiednim instrumentem wpływu na Białoruś. Poza tym, skoro nie zostały one wprowadzone do tej pory, to trudno byłoby oczekiwać zastosowania ich teraz, po okresie trwającego od jesieni 2008 roku ocieplenia pomiędzy UE a Białorusią. Wprowadzenie restrykcji gospodarczych miałyby wiele ujemnych skutków ubocznych. Mogłyby one bowiem spowodować pogorszenie się sytuacji białoruskich przedsiębiorstw i ich pracowników, pewne straty mogłyby ponieść także firmy w państwach UE. Nie można chyba wykluczyć tego, że władze białoruskie mogłyby próbować wykorzystać tranzytowe dla dostaw surowców energetycznych położenie swojego kraju, czego nieprzyjemne konsekwencje przede wszystkim odczułaby Polska. Restrykcje gospodarcze ze strony UE zapewne jeszcze bardziej związałyby Białoruś z Rosją. Wreszcie, zostałyby zapewne wykorzystane przez reżim Alaksandra Łukaszenki propagandowo — mógłby on obwiniać UE o pogorszenie sytuacji ekonomicznej Białorusi i konsolidować białoruskie społeczeństwo, argumentując, że to UE jest „wszystkiemu winna”. Nadzieję na zmianę polityki wewnętrznej Łukaszenki w kierunku pożądanym przez UE mogłoby dawać pogorszenie się stosunków Białorusi z Rosją, gdyby ta ostatnia bardziej zdecydowanie i konsekwentnie zaczęła prowadzić politykę polegającą na zaprzestaniu faktycznego wspierania gospodarczego Białorusi i próbowała przejąć kontrolę nad białoruskim sektorem energetycznym. W miarę rosnących obaw Łukaszenki przed takimi działaniami ze strony Rosji można spodziewać się jego prób poprawy relacji z Zachodem. Należy zauważyć, że wspomniane gesty Łukaszenki w kierunku UE od jesieni 2008 roku zostały wykonane zapewne nieprzypadkowo, ale w określonych warunkach politycznych i ekonomicznych. Chodzi tutaj o wojnę Rosji z Gruzją w sierpniu 2008 roku, która pokazała m.in. to, że Rosja jest gotowa do bardzo zdecydowanych działań w polityce zagranicznej — przynajmniej wobec krajów uważanych przez nią za tzw. bliską zagranicę, oraz o skutki kryzysu gospodarczego na świecie, który w jakimś stopniu dotyka także gospodarkę białoruską. Ze względu na swoje wcześniejsze działania A. Łukaszenka ma raczej niewielkie pole manewru,

a wątpliwe jest też to, czy Rosja zdecyduje się na tak mocne „przyciśnięcie” Białorusi, aby jej prezydent zmuszony był do gwałtownych prób rzeczywistej poprawy stosunków z Zachodem.

Przedstawione tu działania UE wobec Białorusi, polegające na wprowadzeniu i utrzymywaniu przez kilka lat od roku 2004 restrykcji dotyczących braku możliwości wjazdu na terytorium państw UE i zamrożeniu środków finansowych prawie 40 najwyższych urzędników Białorusi z jej prezydentem na czele także nie przyniosły rzeczywistych i konkretnych rezultatów. W 2009 roku UE restrykcje te zawiesiła. Co zatem może robić UE wobec Białorusi? Wydaje się, że przede wszystkim polityka UE powinna być bardziej aktywna, a nie tylko stanowić reakcję na rozwój wypadków na Białorusi i działania Łukaszenki. Nadzieje na to, że obecny prezydent Białorusi sam podejmie bardziej zdecydowane działania demokratyzujące swój kraj, są raczej płonne, gdyż upadek jego reżimu mógłby być dla niego samego zbyt niebezpieczny. Jako przykłady działań UE wobec Białorusi można wskazać zapewnianie mieszkańcom Białorusi jak najszerszego dostępu do informacji przez wspieranie niezależnych od władz białoruskich mediów, szeroką pomoc dla ofiar represji politycznych, wsparcie finansowe i wzmacnianie bezpieczeństwa białoruskich opozycjonistów, udzielanie różnego rodzaju stypendiów białoruskim studentom i naukowcom, ułatwienie procedur wizowych dla białoruskich obywateli oraz obniżenie cen wiz do krajów Unii.

Umowy dwustronne zawarte między Rzeczpospolitą Polską i Republiką Białoruś
w latach 1992—2007

Tytuł umowy	Data podpisana	Data wejścia w życie
1	2	3
Konwencja Konsularna między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś	02.03.1992	29.01.1994
Porozumienie między Rządem RP a Rządem Republiki Białoruś w sprawie organizacji przewozów	30.03.1992	30.03.1992
Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o głównych zasadach współpracy transgranicznej	24.04.1992	20.10.1992
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś w sprawie przejść granicznych	24.04.1992	15.10.1992
Umowa między Rzeczpospolitą Polską i Republiką Białoruś o wzajemnym popieraniu i ochronie inwestycji	24.04.1992	18.01.1993
Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej i Rządem Republiki Białoruś w sprawie utworzenia polsko-białoruskiego komercyjnego banku	24.04.1992	06.08.1992
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o komunikacji kolejowej przez granicę państwową	20.05.1992	09.01.1993
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o międzynarodowych przewozach drogowych	20.05.1992	28.12.1995
Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy	23.06.1992	30.03.1993
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś w sprawie unikania podwójnego opodatkowania w zakresie podatków od dochodu i majątku	18.11.1992	30.07.1993
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o współpracy w dziedzinie nauki i technologii	18.11.1992	18.11.1992
Porozumienie zawarte w formie wymiany not między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o otwarciu drogowego przejścia granicznego Bobrowniki — Bierestowica	22.03.1993	26.03.1993
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o cywilnej komunikacji lotniczej	08.06.1993	05.04.1996

cd. aneksu

1	2	3
Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych rodzinnych, pracowniczych i karnych	26.10.1994	01.08.1995
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o wczesnym powiadamianiu o awariach jądrowych i o współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa radiologicznego	26.10.1994	18.04.1997
Porozumienie zawarte w formie wymiany not między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o utworzeniu i otwarciu drogowego przejścia granicznego Sławatycze — Domaczewo dla międzynarodowego ruchu osobowego wszystkich państw, z wyłączeniem autobusów	19.01.1995	21.01.1995
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o ochronie grobów i miejsc pamięci ofiar wojen i represji	21.01.1995	08.03.1996
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o zasadach współpracy przy dokonywaniu kontroli osób, towarów i środków transportu przekraczających polsko-białoruską granicę państwową w ruchu drogowym i kolejowym	21.01.1995	—
Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o współpracy w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturalnego	25.03.1995	05.03.1997
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o wzajemnym zatrudnianiu pracowników	27.09.1995	26.02.1996
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o współpracy w dziedzinie kultury, nauki i oświaty	27.11.1995	29.04.1996
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o współpracy i pomocy wzajemnej w sprawach celnych	27.11.1995	13.08.1998
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o współpracy w dziedzinie turystyki	27.11.1995	01.07.1996
Statut Polsko-Białoruskiej Międzyrządowej Komisji Koordynacyjnej ds. Współpracy Transgranicznej	19.04.1996	19.04.1996
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o budowie drogowego mostu przez rzekę Bug w drogowym przejściu granicznym Kukuryki — Kozłowiczi na polsko-białoruskiej granicy państwowej	09.11.1999	14.02.2000

cd. aneksu

1	2	3
Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o rozszerzeniu ruchu granicznego w drogowym przejściu granicznym Bobrowniki — Bierestowica o międzynarodowy ruch osobowy i autobusów, w formie wymiany not	31.07.2000	1.08.2000
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o przebudowie drogi łączącej polskie przejście graniczne w Kuźnicy Białostockiej z białoruskim przejściem granicznym w Bruzgach na polsko-białoruskiej granicy państwowej	24.06.2002	24.06.2002
Umowa o ruchu osobowym	26.08.2003	14.07.2005
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białorusi o współpracy w zwalczaniu przestępczości	08.12.2003	05.03.2005
Umowa między Rządem RP a Rządem Republiki Białorusi o współpracy gospodarczej	30.04.2004	25.11.2005
Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białorusi o zmianie art. 3 Umowy między Rządem RP a Rządem Republiki Białoruś w sprawie przejść granicznych, sporządzonej w Warszawie dnia 24/04/1992 r., poprzez wymianę not (utworzenie przejść: Białowieża — Piererow, Rudawka — Lesnaja na Kanale Augustowskim)	29.03.2005	30.03.2005
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białorusi o uznaniu ekwiwalencji w szkolnictwie wyższym, równoważności stopni naukowych i stopni w zakresie sztuki	28.04.2005	12.12.2005
Porozumienie o współpracy między Ministrem Edukacji Narodowej i Sportu RP a Ministerstwem Edukacji Republiki Białorusi	28.04.2005	28.04.2005
Porozumienia w sprawie rekonstrukcji granicznego odcinka Kanału Augustowskiego	08.06.2005	26.01.2006
Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białorusi o otwarciu drogowego przejścia granicznego Białowieża—Piererow dla międzynarodowego ruchu osobowego pieszych i rowerowego, przy wykorzystaniu rowerów znajdujących się w osobistym posiadaniu, z wyłączeniem towarów	29.06.2005	30.06.2005
Porozumienie między Rządem RP a Rządem Republiki Białorusi o otwarciu przejścia granicznego Rudawka—Lesnaja na Kanale Augustowskim, zawarte poprzez wymianę not	03.11.2005	04.11.2005

cd. aneksu

1	2	3
Porozumienie w formie wymiany not między Rządem RP a Rządem Republiki Białorusi o zmianie Umowy między Rządem RP a Rządem Republiki Białorusi o współpracy w zwalczaniu przestępczości, podpisanej w Mińsku dnia 8 grudnia 2003 roku	07.08.2006	12.05.2007
Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białorusi o ruchu osobowym, w formie wymiany not	20.12.2007	06.08.2008

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji zamieszczonych na stronie <http://www.msz.gov.pl/apps/apps/?portlet=bpt/list>; A. Herman-Lukasik (oprac.): *Wybrane dwustronne porozumienia z państwami sąsiednimi*. W: *Polska i jej sąsiedzi...*, s. 143—144.